

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№98
(18983)

2017 чылдың
август 22
вторник

Хүннүң үнери — 05:15
Ажары — 19:49
Хүн дурту — 14:34

Садар өртээ хостуг 12+

Ажар? Каяа? Чүү?

— ДҮҮН — РОССИЯНЫ АЛГАП МАКТААН

Россия Федерациязының тугунун хунунге тураскаат-шүлүктөр номчулганы дүүн, 21-де, «Азия төвү» скульп-комплексинге болуп эрткен. Төрзөн чурт, Тыва дугайын-эске-даа патриотчу тема-шүлүктөрни республиканың кичилери, артистер, шүлүктү чечен номчуурунга ынактар баш блогерлер Каа-Хем биле Хемниң каттышкан белди-чүлүг Улуг-Хемниң эгелзэн Азияның төвүгө номчааннар. Уран-чечен номчулганын четке дорт дамчыдып турган. Иктор Көк-оол аттыг хөгжүм-театрының артистери болгаш иктарның «Буянның чүректер» ий-ниити шимчээшкениниң үнери тук-шоуну көргүскен. Кызылдың Чыргал-оол ат-турган чүүл училищезиниң күүсүзүлүгү хор уруу Россия бол-Тыва дугайында чонга билдин-ипарны ырлап күүсеткен.

gov.tuva.ru-дан.

— БӨГҮН — РОССИЯНЫҢ КҮРҮНЕ УГУН КӨДҮРГЕН

22-де, Тыва Рес-пуб-ли-ка-ның найысылалы Кызыл-дың төвүндө Арат шөлүгө Федерациязының Күрүне өдүрериниң езулалы бо-ер. Бо езулал-биле Тывага ын хунун демдеглээр тала-хемчелер эгелзэр. Пушкин аттыг национал екага «Алдар-ат-биле шып-Российжи Тук» деп номнар зи, Аныктар сесерлиинге ийиң тугунун адаа-биле» аг-тергеге чарыш, Алдан-аттыг музейге «Россияның Тываның күрүне сүлдө-тери» деп тайылбырлыг делгелге дээш өске-даа эр болур.

— ДААРТА — ЯРМАРКА

Республиканың Чазаа биле Завхан аймактың аразын-экономика дугуржулганы ырып турар хемчелерниң садыг ярмарказы Арц деп тур.

Бистиң корр.

«Азия төвүндө Хөөмей-2017»

ХӨӨМЕЙНИҢ КАВАЙЫ — ТЫВА

Дээди шаңнал Мерген Кууларда.

Август байырлалдар-биле элбек ай болган. Оларның аразында эң-не онзагай, көрүштүг, бедик деңгелге эрткен байырлал — делегей чергелиг II «Азия төвүндө Хөөмей» фестивалы. Бо чылын ийи дугаар эртип турар, 14 аңгы чурттардан келген 200 ажыг киржикчилер база аалчыларлыг эрткен фестивальдың дээди шаңналы ам база хөөмейниң кавайы — Тывага дүшкен.

Дөрт хонук үргүлчүлзэн фестиваль-га алтай, япон, американ, казах, фин, кыдат, моол база тыва киржикчилерин күүселделерин хөөмейниң мөгейикчилери караа-биле көөр, кулаа-биле дыңнаар аргалыг болганнар. Делегейниң «Хөөмей» эртем төвүнүн директору, уран чүүл эртемниң доктору Зоя Кыргыс баштаан, Япониядан продюсер, хөгжүмчү Коичи Макигами, сураглыг хөгжүмчү, композитор, саксофонист АКШ-та Вандербилд университетиниң башкызы Джефф Коффин дээш сураглыг хөгжүмчүлөр, хөөмейжилерден тургустунган жюри кезигүүнери чүс ажыг чогаа-дыкчы коллективтер болгаш чаңгыстың күүселдезиниң хөөмейжилериниң киржил-ге-биле эрткен улуг фестивальдың ти-лекчилерин илередип түңнэн.

Национал хөгжүм-шии театрынга езулуг-ла Хөөмейниң байырлалы, улуг Гала-кон-церт болган.

Байырлыг хемчегни чаңчыл езугаар Тываның национал оркестри ажиткан соон-да, ТР-ниң Чазаның Даргазының оралакчы-зы Анатолий Дамба-Хуурак фестивальдың киржикчилеринге, аалчыларга Хөөмей хуну-биле байыр чедиргеш, Чазак Баштыңының: «Азия төвүндө Хөөмей» деп фестиваль езулуг-ла хөөмейниң мөгейикчилерин болгаш ооң эдилекчилерин каттышты-рып турар онзагай мөөрей. Азия диптин чүрээндө, бистиң республиканың культу-луг амыдыралына делегей чергелиг улуг болуушкун! — деп байыр чедиришкенин номчааш, АКШ-тан сураглыг саксофонист Джефф Коффинге, Тыва чуртка бердинген япон хөөмейжи Коичи Макигамиге, Фин-ляндиядан тыва хөөмейниң мөгейикчизи Юсо Рауниога, АКШ-тан Перлсон Джордан Майклга «Тыва культураның элчини» деп атты тывыскан.

Фестивальдың эң-не бичии киржикчизи Бай-Тайгадан Бай-Белек Кара-Салдың күүселдези-биле Гала-концерт эгелзэн. Ансамбльдер аразындан хөөмейниң чаартыганы интерпретациязы, чаңгыстың

күүселдези деп номинацияларның 1-ги, 2-ги, 3-кү чергениң лауреаттарының база дашты-кы күрүнелерден чалаткан аалчыларның оюн-көргүзүүн ол кезээниң көрүкчүлери көөр аас-кежиктиг болганнар.

«Дошка» фольклор бөлүү хөөмейниң сыгыт, каргыраа, борбаңадыр хевирлерин онзагай-ла күүсеткен. Коичи Макигаминиң бөлүү саксофонга үдеткен бир тускай хөөмейи база япон кыстың кайгамчык самы-биле көрүкчүлери кайгадап, сонуургаткан. Тыва хөөмейниң бир мөгейикчизи амери-кан Роберт Маклафин тыва идик-хептиг, игилдиг «Хөөмейимни кагбас-ла мен...» деп хөөмейлеп, сыгырты бээр, залда көрүкчүлөр үзүк чок адыш часкаашкынна-ры-биле хүлээп алган. Роберт Маклафинни көрүп турарга, езулуг-ла Тываның күдээзи, американ хөөмейжис Шон Куирктиң салгакчызы ышкаш көзүлдү. Дараазында ол-ла Маклафин-биле «Аза берген аме-риканнар» деп оюн-баштак бөлүк үнүп келгеш, залдың сонуургалын оттурупкан. «Тыва чонум, ээй!» деп банджо биле игилге ойнавышаан, тывалап, американнап холуй ырлажы бээр, көрүкчүлөр чир-шоң дүжүп, адыш часкаашкыннары диңмиптип турду.

(Уланчызы 3-кү арында). ➡

Хүннүн медээлери

ТЕРРОРГА УДУР
КОМИССИЯНЫҢ ХУРАЛЫ

Тываның Чазаанга республиканың террорга удур комиссиязының хуралын муниципалитеттер-биле видео-конференция харылзаазынга эрттирген.

Хуралдың киржикчилери 2017 чылдың бирги чартында муниципалдыг тургузугларда террорга удур комиссияларның комплекс-тиг планының күүселдезин сайгарып чугаалашкан.

Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл база Өвүр кожуннарның болгаш Ак-Довурак хоорайның удуртукчулары байдалдың дугайында видеоконференция харылзаа-биле илеткээн.

Оон аңгыда Тывада онза айылдыг объектилерниң база амыдырал-хандырылга объектилеринин террорга удур камгалал байдалын база чугаалашкан. «Межегейуголь» хемүр-даш компаниязы КХН, «Водоканал» КХН, «ТЭК 4 БК» ТР-ниң КУБ база «Енисей» МУБ удуртукчуларының илеткелин дыңнаан.

Республиканың онза айылдыг объектилер болгаш амыдырал хандырылга объектилеринин реестринче 30 бичии-ле ажыг албан черлери болгаш оран-савалар кирип турар. Айыл чок чоруктуң албан сагыр негелделеринин күүселдезин

аңгы план езугаар хынап, бирги чартык чылда коммунал объектилерге 6 хыналданы чоруткан.

Келген кижилер бүрүткээр дептерниң база айыл чок чорук техниказының талазы-биле тайылбыр журналының чогу, таңныыл ажылдакчыларының ажыл хүлээлгелерин чедир билбери, камгалалдың инженер-техниктиг дериг-херекселдери-биле чедир дериттимзэни – четлес ажылдың бадыткалы.

Регионда террорга удур ажыл-чорудулганы чогумчудары-биле комиссияның составынче өскерилгени кириген. Тываның Баштыңы – террорга удур комиссияның даргазы Шолбан Кара-оолдун шиитпири-биле, РФ-тиң Айыл чок чоруктуң федералдыг албанының Тыва Республикада кызыгаар эргелелиниң начальниги Вячеслав Шкирьни комиссия составынче кириген.

ТЫВАНЫҢ БАШТЫҢЫ КАЖЫЫДАЛЫН
ИЛЕРЕТКЕН

Август 20-де, кежээки үеде, Элегес-Аксының шахта дужу девискээрге ВАЗ 21010 болгаш 21014 ийи чийик машиналар үскүлешкен. Алды кижилер, оларның иштинде бир бичии уруг чок болганнар.

«Багай медээ дээш хараа-дап, хомудуп тур мен... Элегес-Аксының девискээринге коргунчуг озал-ондак болган-дыр. Ийи машина үскүлешкен. Шулту тос кижилер чораан, оларның алдызы чок болган, бирээзи – чаш төл. Улуг качыдап-дыр... Эргежок чугула даалгаларны берип калдым. Кемдээн кижилерни эмнелгелерде эккелген. Ма-

шиналарга чораан кижилерни база болган таварылганың чылдагаанын тодарадып турар. Оруктарга кичээнгейлиг, серемчилелдиг болуп көрүңер!» — деп, болган таварылгага хамаарыштыр Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол бодунуң блогунда бижээн.

«Үш кемдээн кижини – 17 харлыг уругну, 30 харлыг эр кижини база 6 харлыг бичии уругну Кызылда республиканың дугаары 1 эмнелгезинде эккелген. Байдалы арай берге» — деп, кадык камгалал сайыды Орлан Донгак дыңнаткан.

ТР-ниң Чазааның парлалга албаны.

ХЫНАЛДАНЫҢ БАДЫТКААНЫ

Свердловск областың Елань суурда шериг кезээнге Тывадан барган 55-ки мото-адыгжы бригаданың шериг албан-хаачылары-биле бо чылдың август 1-де болган таварылганың чылдагааннарын тодарадыры-биле, Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол Тыва Республикада кижинин эргелеринин талазы-биле төлээ Ольга Россова, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) депутаты Эрес Хуурак «Дайынчы акы-дуңмалышкы» ВООВ-туң Тывада регионалдыг салбырының күүседикчи комитетинин даргазы, күрүне албанының болгаш кадрлар курлавырларының айтырыгларының талазы-биле департаментинин начальнигинин орадакчызы Сулейман Кыргыс олар кирген ажылчын бөлүктү тургускан. Ол бөлүк Свердловск областа шериг кезээнге четкеш, хыналданы чоруткан.

Интернет четкизинде тараан

медээлерниң көвей кезии шын эвес деп хыналда көргүскен. Чөрүлдээниң чаңгыс-даа киржикчизи болган таварылгага бижек болгаш өске-даа айылдыг чөпсектер ажылгап турган база кижилер көвей кемдээн деп мегенүгүлдү бадыткаваан. Ындыг-даа болза, кемдээн кижилер турган. Олар ийи кижилер. Оларның бирээзи шеригниң эмнелгезинде.

Кандыг-даа коллективтиг чөрүлдээ, ылаңгыя шериг кезээнге, ооң болган чылдагаанын тодарадыр бүгү талагы сайгарылга, хыналданы эртер ужурулуг.

Свердловскиниң интернет-агентилелиниң таратканы, хөй-ниитини хөлзеткен меге медээлери дүвүрелди оттурган. Ооң ужуңу буруулуг кижилерге харысалга хемчеглерин онаарының дугайында айтырыгны шиитпирлээри чугула.

ТР-де Кижинин эргелеринин талазы-биле төлээ черинин медээзи.

Бөгүн — Россияның Күрүне тугунун хүнү

СҮР-КҮЖҮНҮҢ ДЕМДЭЭ

Россия Федерациязының Күрүне тугунун хүнүн бистиң чуртта чылдың-на август 22-де калбаа-биле демдегеп эрттирип турар.

Ол туктуң күрүнениң сүр-күжүнүн демдээ бооп тургустунуп келгениниң төөгүзү узун болгаш нарын. Төөгүчүлөрнүн шинчилээни-биле алырга, орус күрүнениң тугу XVII-XVIII вектерниң ортаа үезинде тыптып келген. Петр I хаанның адазы Алексей Михайлович Романовтуң хааннап турган үезинде «Орел» деп баштайгы шериг орус корабльге орус күрүнениң ак, көк, кызыл өңнерлиг тугун эң-не баштай көдүргөн. Ол тук-биле ук корабль үр эвес эжиндирген. Хаанның эрге-чагыргазына удур тура халышкан. Степан Разинге удурткан орус тараачыннарның тура-халышканын базарына киржир дээш, корабль Волга хемни куду эжиндирип баткаш, Астрахань хоорайның чоогунга болган тулчуушкунга киржип турда, тараачыннар ону тугу-биле кады өрттедипкеннер.

Орус күрүнениң тугунун чүге ак, көк, кызыл өңнерлиг болганына хамаарыштыр догааштырып төөгүдө бар. «Орел» корабльди туткан голланд инженер Давыд Бултер дээрзи баштайгы шериг корабльге Голландияның тугу-биле өңөш тукту киискидерин хаанга саналдаан. Орус тук голланд тукка шуут демей болбазын дээш, өңнүг дилиндектерни солуй даараан.

Орус күрүнениң ак, көк, кызыл үш өңнүг тугун албан езузу-биле доктааткан хаан Петр I хаан деп төөгүчүлөр демдегеп турар. Орус күрүнениң корабльдеринге ак, көк, кызыл үш өңнүг тукту киискидип көдүреринин дугайында чарлыкты бо хаан 1705 чылдың январь 20-де үндүргөн, туктуң кандыг янзылыг боорун саазына чуруп көргүскен. Тукту үстүү талазында ак өң – ачы-буянын ак сеткилди, ортузунда көк өң – шынчы чорукту, адаа талазында кызыл өң күштү болгаш маадырлыг чорукту илергейлээн.

Совет эрге-чагырга үезинде күрүне тугунун өңү кызыл турган, ынчалза-даа ол Россияның эвес, а Совет Эвилелиниң тугу.

1991 чылдың август айның сөөлгү хүннеринде СССР буступ дүжүп турда, август 22-де РСФСР-ниң Дээди Сөвединиң кежигүннери РСФСР-ниң үш өңнүг национал тугунун дугайында доктаалды хүлээп алган. Күрүне эргилдезинин үезинде үскүлежишкннерге амы-тынындан чарылган хамаатылар дээш кажыыдал митингизинге ак, көк, кызыл өңнерлиг кончуг улуг тукту ол-ла хүн эккелген. Бо чүүл Россияның бот-догуннаан чорунун талапакчыларының санын көвүдеткен, эрге-чагырга ээлээринге Борис Ельцинге ажыктыг болган.

1994 чылдың август айда РФ-тиң Президентизи Борис Ельцин Россияның Күрүне тугунун хүнүн байырлап эрттирер дугайында чарлыкка атты салган. «Российжилеринин хөй салгалдарының ат-алдар-биле бүргеттинген үш өңнүг российжи төөгүлүг тукту күрүне тугу кылдыр 1991 чылдың август 22-де катан эгиткени-биле холбаштыр база Россияның хамаатыларының амгы болгаш келир үеде салгалдарын күрүне сүлдө демдектеринге хүндүткелдиг чорукту кижизидер сорулга-биле доктаадырым болза: Россия Федерациязының Күрүне тугунун байырлалын доктаадыр болгаш ону август 22-де демдеглээр» деп ында бижиттинген.

Ельцинниң бо доктаалы үнген-даа болза, элээн үр үе дургузунда август 22-ниң хүнүн Россияның

Күрүне тугунун хүнү деп чон, аңгы-аңгы эрге-чагыргалары шоолуг-ла кичээнгейге турган. Владимир Путин Россияның Президенти апарган соонда күрүнениң сүлдө демдек ужу-утказынче шыңгы кичээнгей салып ортузунга тайылбырлап, Россия Федерациязының Күрүне тугунун хүнүн демдегеп эгелээн. А Россияның күрүне тугунун хүнүн бүгү чуртту кээринге калбаа-биле демдегеп турар ап.

Тыва база Россия Федерациязының составынча республика болганда бистинге Россияның тугунун хүнүндө ук туктуң ужу-утказын кичээп тайылбырлаар, күрүне тугу-биле холбаалалдарны эрттирерин көргүзөр сорулгалыг глерни эрттирип турар. Эң ылаңгыя бо чылыг Республикага Россия Федерациязының тугунун демдегеп эрттиреринин хемчеглери болган. Ол хемчеглерни август 10-дан эгелээн. Тыва Республиканың күрүне архив ажылдакчылары «Тук Россияның күрүне демдээ» деп виртуалдыг делгелгени, Пушкин национал библиотекага «Төрээн чурт дугайылар» деп ыры-хөгжүмнүг ужуражылганы өске-даа хемчеглерни Культура одагларына гаш албан-организацияларга эрттирген.

Россия Федерациязының Күрүне тугунун хемчеглери болгаш Россияның ДОСААФ шериг-патриот организацияның тургустунганының 90 чылыг тураскааткан автоүнүшкүннү республика ДОСААФ организациязы болгаш «Боевое братство» шериг-патриотчу хөй-ниити организациязы 20-22 хүннерде эрттирип турар. Ооң киржикчилери август 20-де Кызылдан үнгөш, Бай-Хаак – Тыва – Самагалдай – Эрзин маршрут-биле чыгып элээди армейжилеринин шеригжиткен маргыштарын, Ада-чурттуң Улуг дайынының, Афган бичи Чечен дайынынның киржикчилеринин дугайында көжүп чоруур делгелгени, концерттерни көрүп лекция-беседаларны номчаан. Автоүнүшкүн киржикчилери бөгүн кежээ Кызылга ээл келер Россия Федерациязының күрүне тугунга турар хемчеглерге киржир.

Бөгүн, Россияның Күрүне тугунун хүнүн Тываның найысылалы Кызыл хоорайның төрөө Арат шөлүнге эртенгиниң 9 шакта Россия Федерациязының Күрүне тугун көдүреринин хемчеглери болган.

«Тываның болгаш Россияның күрүне сүлдө демдектери» деп культура-массалыг хемчег республиканың хоорай-суурларына болуп эр

Шаңгыр-оол МОН
«Шынның»

Россияның Күрүне тугун көдүреринин езулалы.

«Азия төвүндө Хөөмей-2017»

ХӨӨМЕЙНИҢ КАВАЙЫ — ТЫВА

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Тывада чаңгыс-ла херэежен бөлүк тыва кызы» сценаже үнгөндөн бээр 20 болуп турар. Чодураа Тумат баш-тан хөгжүмчү кыстар езулуг-ла мерге-жен хөгжөмчилер деп болур. Оларның үсүлдөзүн тыва көрүкчүлөр чоргаарал-ла, аалчылар улуг сонуграл, магадал-ла дыңнап, көрүп турду.

Тыва хөөмейиниң чаңылчаан хө-мөй чыгыстың күүсөлдөзүн сурагылыг

хөөмейживис Конгар-оол Ондарның төрөли Эртине Тумат күүседип, өткүт, күштүг үнү-биле сыгыртып, каргыраалай бээр, залда көрүкчүлөргө ыды чидип, езулуг-ла тыва хөөмейни дыңнаанар.

Тывага каш удаа келген, хүндүткелдиг аалчыларыбыс «Алтай кай» фольклор бөлүү дошлурга ойнай бээр, делгем хо-вуда айттыг кижилер турары каракка чуруттуна бээр чараш үнүг алтай хөгжүм херексели болду.

Ол ышкыш фестивалдың аалчыла-ры Казахстанның Астанадан «Номад» бөлүүнүң күүсөлдөзүн канчаар-даа аажок чарашсынып, магадал дыңнап, көрдүс. Казахстанның эң-не кол хөгжүм херексели домбраның үнү дыңнаары, чараш казах кыстың жетегенде ойнап турарын көөрү езулуг-ла — сеткил ханышкыны. Хүннүг Казахстандан аалчылар хол куруг келбээн, хүндүлүг хөгжүм херексели домбраны Тыва үндөзүн культура төвүгө белекке сөңнөзүннөр.

2015 чылда бирги фестивалдың дээ-ди шаңналыга төлөтүг болган Ай-Хаан Ооржактың «Хөөмей бит» база «Эзегеи» фольклор бөлүктөри, чаа тургустунган аныяк барабанчыларның «Медээ-Хаан» бөлүү көрүкчүлөргө хей-адын көдүргөн чараш оюн-көргүзүү-биле концертти доос-кан.

Фестивалдың эң-не кол кезээ — тии-лекчини шаңнаары. ТР-ниң культу-ра сайыды Алдар Тамдын фестивалдың киржикчилеринге Хөөмей хүнү-биле ба-йыр чедиргеш, дээди шаңналды Улустуң хөөмейжиси Герман Кууларның огул Мерген Кууларга тывыскан. Англи дыл башкызы кижилер болгаш, Мерген англи дылга байыр чедиргеш, хөөмейлей бээр, Тыва огулунга, тыва хөөмейжиге чедер кижилер тыгылбас деп бодай бээр.

Сурагылыг саксафонист
Джефф Коффин.

Фестивалдың бир кол организакчызы, ол кезээниң башкарыкчызы Шон Куирк «Азия төвүндө Хөөмей» фестивалы дараа-зында 2020 чылда болурун чарлаан. Он-загай солун, чараш концерт соонда Арат шөлүгө этнодискоотека, хөөмей, сыгыт, диңмиттиг хөгжүм үнү найысылалды хөмө алган.

Алдынай СОЯН.

Коччи Макигаминиң бөлүү.

Аза берген американнар» бөлүү. Ортусунда Роберт Маклафин.

Интернационал хөөмей.

Хоочуннар аравыста

63 ЧЫЛ БОЛГАШ
УЖУРАШТЫВЫС

1954 чылда ынчан чаа-ла школа дооскаш, Улуг-Хем кожуунун район эргелекчизи И.И. Самойловка чедер бердим. Билбесим, өрбөзүм Ийи-Тал суурнун 7 чыл школы-на тыва дыл, чогаал башкылаар кылдыр ужуал берген.

Столовая чанынга чүк машиналары кээр, бирээзинге олуруптар силер, эки ажилдаар — дээш, хүлүмзүрүп үдөп каан. Хүнзедир ина манааш, чүгө кезээ 21 шак үезинде долдур чүдүргөн бир машина кээр, олуруптум. Элзэн олурп келгенивисте, дүнелей берген. Чолаачы назын тургузупкаш: «Бо-дур, Ийи-Тал» — дидир. «Хавак кырынга дүшкөш, суурже көөрүмгө, хем ындан ыраа аажок, чырык-даа чок караңгы суур у. Корга-корга дужаап халып бадыплаттым. Бир бажың чанынга кээримге, душ бооп, интернат, аяа болган. Таңнылы мени интернатка хос а чытырып кагды.

Эктябрь 1. Ийи-Тал 7 чыл школының дирек-тига эртенгиниң 9 шакта чедер бердим. Директор Ай-оол Богданович Балган мээң документи-ни көргөш, мээң 36 шак берди. «Чурттаар чер ил берге-дир. Сүт-Хөл чурттуг болуңза, аңаа дал чораан Комбу ирей-кадай бар» — дидир. Оларны таныыр болган мен, мени чурттадып нар. Ийи-үш хире неделя ажилдап тургаш, ан 2-3-ле хар улуг аныяк эмчи уруг-биле таны-лдым.

Эң ады Роза. Улуг сергек карактарлыг, узун жек мага-боттуг, үргүлчү хүлүмзүрүп чоруур, ил, шевергин, чазык-чаагай. Хостуг үемде-ле а чедер бээр мен. Оң бажың медпунктунуң луг делгем өрзөлинде. Ол ынчап тура, мени чурттадып алды. Роза ырлаар-хааржактыг, аңаа дайын дугайында ырлар дыңнаар бис. Эмчи

үргүлчү чалалгалар баар. Кыштың соогу, чайның изии-даа дивес, ырак дагларда малчын аалдарже чоруп каар. Чалап келген улус төргө, шаңактыг азы бир мунар адын белеткеп алган кээр.

Ам бо чылын дыңнаарымга, Роза Кыргыс-овна Кенден Кызыл кожуунун Каа-Хем суурунда чурттап олурар болду. 60 ажыг чылдар ужураш-тып, душчүп көрбээн болгаш, бир хүн ужураш-тып барайн деп бодам алдым. Ийи-Тал школынга тергип өөреникчилерим, Розаның дунмазы Раиса Кыргыс-овна база амгы үеде алдарлыг башкы Валентина Кыргыс-овна Маспын-оол оларны дилеп алгаш, июль айның бир эки хүнүнде Каа-Хем суурже чоруптувус.

Роза Кыргыс-овнаның бажыңын долгандыр кат-чимистиг ыяштар сырый үнгөн, ында кандыг катты чок дээр: инек-караа, виктория, слива, кызыл-кат, чыжыргана... Роза Кыргыс-овна бо чылын 85 хар-лаан-даа болза, дурт-сыны хөнү хевээр, карактары көскү, ырлаар, шүлүктээр талантызы дам барган. Ыры мөөрейлеринде ам-даа киржип чоруур. Эрткен чылын оларның ансамбли Эрзинге бир дугаар чер алган.

Роза Кыргыс-овна Кенден Ийи-Тал, Чодураа, Хайыракан, Баян-Кол суурларның медпунктуларынга 45 чыл ажилдаан, херэеженнер шимчээшкениниң хоочуну. Көдээ совет, район, область советтериниң депутатынга сонгуттуруп чораан. Хөй санныг орден, медалдарның, хүндүлел бижиктерниң эдилекчизи, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы. Амгы үеде Каа-Хем суурда дайынның болгаш хоочуннар чөвүлелиниң кежигүнү.

Өг-бүлөзи-биле 60 чыл эки чурттаан. 4 уругнуң ынак авазы, дөгөрезин эртем-билигге чедирип каан, хөй уйнуктарының эргелиг кырган-авазы. Өөнүң ээзи база топтуг-томаанның, чонга хүндүткелдиг.

Мээң 18 хардан 20 харга чедир эки эдержип чораан эмчи эжимниң бажыңыга ынчаар кирип, аныяк шаавысты сактып, өөрүшкү-маңайлыг үр-ле хөөрежип чугаалаштывыс. Роза Кыргыс-овнаның 85 харлааны-биле каң дег кадыкшылды, узун назынны, аяс дээрни, ак орукту күзедим.

Анзатмаа МОНГУШ,
күш-ажылдың хоочуну.
Кызыл хоорай.

Кадыкшылга

ӨВҮР ДЕВИСКЭЭРИНДЕ АРЖААН

Өвүр кожунунун Сол-чур сумузуун девис-кээринде эм шынарлыг аржааннар кайы көвей. Оларның аразындан эң билдингир аржаанга Ак-сы-Дуруг (Аржаан-Хая) хамааржыр.

Аксы-Дуруг аржааны Өвүр кожун төвүндөн 15 километр ыракта, Улаатай хемниң эриинде, хая-даштыг черде турар, а чоннуң адааны Даг-Аржаан азы Улаатай аржаанындан 15 хире километр черде чыдар.

Аржаан дугайында төөгүлүг чугаа бар. «Бо аржаанга шаан-да чигелеп аараан тывалар хамаанчок, моолдар келгеш, ай хире ижи, каксып чыткаш, экирип алгаш, хал чана бээрлер. Халап аржаан боор» — деп, Балдыжык Монгуш кырган чу-гаалап орган.

Шаанда Теректиг (Улаатай) хемни дургаар чурттаан лама башкы Донгак Манзырыкчы Бора огул ортун уруунуң беш харлыг огулунуң буду муңчула бээр, улуг хаядан шорганы кылгаш, Аржаан-Хая аржаанын изеп каан деп төөгүр.

Аксы-Дуруг (үстүү талазында) аржаанынга шаандан тура Улаатай хемни дургаар чурт-таан малчыннар оң суун ижип чорааннар. А аржаанның шор-

газын, Монгуш Бора-Хөө огул Мочерге аарый бээр, оолдары кылып каарга, чон аңаа кирип эгелзэн.

Оң тургузуу кошкак ра-доннуг болгаш минералдыг болганы-биле аржаанга каксып база ону ижи болур. Химиктиг тургузуунуң талазы-биле ховар аржаан — сульфат-гидрокар-бонат-магний, кальций холу-мактыг.

Аржаан-биле кандыг аарыг-ларны эмненип болурун? Тур-гузуунда бойдустан ховар дээр эми «хая чуугу» кирип турар болгаш, аржаан кодузу багай, шөйүндүзү оюлганныг, баа-ры хоочураан, сидик ылгаар органнарның аарыгларына, ты-ныштаар, өө тынар, кеш аарыг-ларына, нерв аарыгларына, сөөк-даяк аарыгларына, ханы четпес, хан бажышкыныг кижилерге, карак база кулак аарыгларына болгаш ниити кадык быжыглаарына ачы-дузалыг.

Тываның аңгы-аңгы булуң-нарындан аржаанга кадык быжыглап турар кижилер бүдүн аржаан сезонунда үзүк-соксаал чок хөйү-биле кээр эмненип турарлар.

Аяна САЛЧАК,
Өвүр кожунунун М.Б.
Доржу аттыг төп номнар
саңының методизи.

Иван Данзырынның 90 харынга

БАЛАЛБАС ИЗИН АРТТЫРГАН ХООЧУН

Шаг-төөгүден бээр малчын Тестиң чону бай-шырак-ла чурттап чораан. Мал азыраарына салым-чаянныг кижилер Теске турган. Муң чылгылыг, чепер-маңаар аъттарлыг кижилерниң ады төөгүге арткан.

Совет үеде мал өстүрер талазы-биле Тываның алдарлыг малчынарының бирээзи, Ленин орденниг болгаш өске-даа Чазак шаңналдарының эдилекчизи Иван Симчитович Данзырынның чурту Тес-Хем дээрзин Тываның хоочун малчынары шупту билер дизимзе, частырыг болбас.

Хоочун коммунист, алдарлыг малчын Иван Симчитович Данзырынның намдарын ажып көөр болза, кончук солун кижилерниң бирээзи. Тес-Хем кожуунуң «Чодураа» колхоз тургустунарындан эгелээш, 40 ажыг чылдар иштинде үзүктел чок малчыннап келгеш, доктаамал мурнакчы малчын чораан. Ол ССРЭ-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутадына соңгуттуруп, доктаамал чон-биле тудуш ажылдап келген.

И. Данзырын ажылдап чораан чылдарында СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү, Тес-Хем райкомунуң бюро кежигүнү дээш хей-ле партийжи даалгаларны күүседип чораан. Алыс боду коммунист кижиге болгаш, уругларының кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салып чораан, ынчангаш ол уругларын төлөптүг кижилер кылдыр кижизидип өстүргөн.

Кажан чурт рынок экономиказынче кирип эгелээрге, хеймер уруу Даруся Данзырын адазының соон салгап, «Саян Даа» көдээ ажыл-агый кооперативин тургузуп алган. Ол республикада бир мурнакчы ажыл-агый болган. Кооператив чүгле мал өстүрүп турар эвес, ооң продукциязын сайырадып, садар-саарар ажылды чорудуп турар. 2014 чылда бистиң республикага доктаамал эртип турар, регионнар аразында «Тыва-ЭКСПО» делгелге-ярмаркага Даруся Данзырын киришкеш, «Тыва чөмүн хааны» деп тускай шаңналга төлөптүг болган.

Иван Симчитович 1927 чылда төрүттүнгөш, 90 хире чылдар чурттап келгеш, төрөөн черинге төлөптүг изин арттырган кижилерниң бирээзи. Ол чүгле хей мал өстүрүп ажылдап чораан эвес, колхоз, совхозтуң келир үези дээш бодунуң төлөптүг саналынын берип, удуртукчу кадрларга деткимчени берип келген. Ол хүндүлүг дыштанылгаже үнгөш, анаа орбайн, бо үениң негелдезинге дүүштүр. Самагалдай — Эрзин оруунун белдиринде субурганны бодунуң акша-хөреңгизи-биле туттуруп каан. Ол дээр-ле дараазында салгалче кичээнгей салып

чорууру-дур.

Чырык чер кырынга чаңгыс катап чурттап эрткен назынында, төрөөн черинге, төрөл чонунга балалбас исти арттырган кижилерниң бирээзинге Иван Симчитович дорт хамааржыр. Тозан харлаан юбилейиңер таварыштыр республиканың шупту коммунистериниң мурнундан силерге ааскежиги, быжыг кадыкшылды, ам-даа үр чылдар чурттаарыңарны күзөвишаан, бо чүүлду дараазында одуруглар-биле доостум.

Ажыл-биле төрөөн черин каастажап, Алдар-аттың бедииң четкен, Тестиң оглу — хоочун малчын Тергин диген кижилерниң бирээзи-дир. Парламент кежигүнү болуп чордун, Партияның солдады бооп туржуп келдиң. Кылыр иштиң аарындан чалданмас, Кырыыр безин чайың чок-тур. Сезен харны ажыр баскаш, тоовадың, Сен дег маадыр ховар-ла боор, Симчит оглу. Адазының адын сыкпаан алдарлыг эр. Ам-даа үр-ле чурттап-ла көр, хоочун малчын. Чуртталганың бергезинге алыспас, Чулаң оду өшпөс болуп, чырып чорзун. Тозан харлааның бүдүүзүнде Доозавыс байыр сөңнөп, мөгөйдивис.

Сергей ХЕРТЕК,
хоочун журналист.

Агаар-бойдус

ДОЛУ — МӨНДҮР

Дайын эгелээриниң мурнундагы чылын Берт-Дагның Хөлөгелиг-Өдекке чайлады-выс. Арты-Кырынның Улуг-Ой бажынга хой кадарып чорумда, долу-даа долдурдадып, токулады-ла берди. Арыгже ыдыплаттым. Хейленими чоруй ужулгаш, бажымны шып чадап чорумда-ла, долу хенертен соксай берди. Ол-ла.

Авам биле ачам кежээ мээң бажымда, оорганда долу каккан дестектерни санап турда, даштын өгнүң ээзи бистинге кирип келди. «Кажан чанында таан долуга соктуруп каан чыдыр» — диди. Долунуң күштүүн база айыылдыын алды харлымыда ынчаар көргөн мен.

Кызылга чоокта чаа (июль 30, 16 шак) чагган долунуң кайы хире кадыын дайнап көөр бодааш, соңгамның көзөңзөң чаңгыс-ла секундда 15-ле сантиметр хире ажыда кааптарымга, шуурган өрээлим иштинче хей бүрү, суг чаьс, долу бүлгүре каапты. Шала

Сүдүнзе хааржааның чанында долу. 1961 чыл.

кырындан чыып алган долуларым шопулак ажыг болду. Өттүр хемчээли чартык сантиметрден ашпас. Дайнаарымга, анаа доштан кадыг. Шуптузун чооглап алдым. А бо чурукта мээң 1961 чылдың августа Улуг-Хемниң Кожайга тырттырган долум-дур. Көрүнерден, сүдүнзе хааржаандан улуг. Ынчангы фотоаппарат чырыкта тырттырар. Дээрниң аязырын ийи шак манадым. Ийи шак эрзэн бир кочал долунуң улуу бо. Бажың эжинде чада кырынга улуг ак саазын чаткаш, ооң кырынга бо долуну чурукка тырттырып турумда, көрүп турган школачы Маша

— сөөлүңде партияның Улуг-Хем, Тес-Хем райкомнарынга ажылдап чораан Мария Шожукпан-биле ам Кызыл хоорайның хоочуннары апарган бис. Ол долунуң соонда 56 чыл эрткен.

«Сүбөдей» спорт комплекстин дээвири, Каа-Хем суурда Ким Баранмааның бажыңы болгаш өске-даа когаралга таварышкан черлер хей. Оларның компенсациязын Чазавыс эгидер дээрзин телевизордан дыңнадым. А 56 чыл мурнунда ындыг чугаа турбаан. Когараан улус бузулган соңгаларын сырткы, чоорган, тон, алгы болгаш хөм-биле дуглап турганнар.

Даартазында шаңга оваа-оваа тарааны эжери-виске, хүүрек бажындан-даа ханы черде хамык долу тыртып чыткан. Бажыңнарның шуптузунуң соңгалары, шифер серилери, аңмаарлар болгаш кажаалар дээвирилери чок. Чамдык дагаалар, кодан-даа өлгөн. Арыг иштинде куш сеги-даа чыдар. Ойт-сиген, сыпта тараа черге чыпшындыр шапталган, хол-биле хоора тырттынмас — ынчаар калганы ол. Долу каккан черниң калбаа 2-ле километр. Ынчаар-ла тайгаже үнүпкен. Чанывыста сүт-бараан фермазынга-даа (эргелекчизи Санчы Тумат), «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң (даргазы Гакон, сөөлүңде сайыттаан) төвүңге-даа четпээн. А ам 56 чыл мурнундагы сүдүнзе хааржаандан улуг чаңгыс долуну амгы долу-биле деңнеп көрүңерем. 150 хире катап улуг-дур бе? А деңзизи? Ындыг долу хананы улдап турда, бажың сириңейнип турар.

ДОЛУ-ДОШТУ МӨНДҮР ДИЖИР

Аяк долу изиг шайны
Аартап ижер улус долу.

Долу улус долу шайны

Долу дүшсө, канчаар ирги?

«Долу» дээр сөс долу боорга,

«Долу» дивес улус долу.

«Долу» дивес долу улус

Долу-дошту «мөндүр» дижир.

Мөндүнөшкен мөндүрлерниң

Мөндүгүрүн көрүңерден.

Мөндүгүр бо долу-доштуң

Мөндүр дээр чөп-даа ышкаш.

Чооду КАРА-КУСКЕ.

Ук-ызыгуурувус төөгүзү

САЛГАЛДАРГА АРТТЫРЬ КААЛЫҢАР

«Өшкөн дээш одаг
орнун баспас,
Өлгөн дээш өгбелерин
уттуп болбас»
деп бурун шагдан тура
чоннуң сагып келген мөргөн
угаады кижизидикчи
утказын ам-даа чидирбээн.

Тыва Республиканың Чазав чоннуң чаагай чаңчылдарын аныяк-өскөннер ортузунга суртаалдап, төлөптүг, эртем-билигилгил салгалдарны арттырып каарынче кичээнгейни салып турарының бир чижээ, 2015 чылды «Тывага улусчу чаңчылдар чылы», а 2016 чылды «Тывага хүндүткелдиг чоруктуң чылы» кылдыр чарлап эрттиргенинге бодум хуумда хөлчөк таарзынып чоруур мен.

Шынап-ла, сөөлгү чылдарда Тывавыстың аал-аймак чону катчып алгаш, төрээл аймааның бурун шагдан тура сүзүглөп, чүдүп чораан ыдыктыг черлерин албан-биле адап-сураглап чорааш, тып чеде бергеш, дагылгаларны кылдырып турар апарганы черле өөрүнчүг-дүр. Төрөл аймааның аайы-биле чыыштарны эрттирип, танышпастар аразында таныжып, чугаалажып, келир үеде салгалдарыңа ада-өгбелериниң, төрөл аймааның төөгүзүн, чаагай чаңчылдарын арттырып каар дээш, кылып турар ажылдарын кижиге көргөш, сеткили өөрүп чоруур боор-дур.

Бодум хуумда мындыг саналды кылыксап олур мен. Хүндүлүг «Шын» солунувуска келир чылдың чагыдылгазы эгелээр мурнунда номчукчуларның сонургалын хаара тудары-биле «Ук ызыгуурувус төөгүзү» азы «Өгбелеривист төөгүзү» деп рубрикадан ажыдып көрзүвүссө кандыгыл? Ук төөгүзүн чеди ада чедир билер кижиге бар бе? Эртемденнер, башкылар, өөреникчилер, кым-даа болза бижээй-ле. Кым кончук эвес. Бо эгелээшкн уламчылыг болуп, өгбелеривистиң төөгүзү бодунуң хей-хей маадырларын тып, ону номчукчуга бараалгадып чедирериниң арга-хевирлери чоорту сайырап чоруй баар дээрзинге бүзүрелим улуг.

Ынчангаш, хүндүлүг номчукчу, бир-тээ эгелээшкн мээң таламдан үнүп турар болганда, ада-өгбелерим-биле таныштырылганы бодум эгелеп көрейин. Эптешир олуруп алгаш, өгбелеривистиң аптаразындан үнгөн төөгүнү сонургап номчурунче чаладым. Бот дугайында чугаалаар болза, бодум база ол дугайында мооң мурнунда билбес, сонургавайн-даа чораан кижиге-дир мен.

Бо төөгүнү Бора-Тайга суму-зунга чурттап чораан улуг өгбевис Диинмей оглу Сергелең Ховалыг бодунуң уруу Анчымаа Ооржакка дамчыдып берген чүве-дир. Анчымаа Сергеленовнадан оон уруу Алдынай Ооржак дыңнап бижээн (амгы үеде оларның кайызы-даа бистиң аравыста чок). Ындыг-даа болза, саазыңа бижип каан төөгү артып калган. Туран хоорайда чурттап чоруур чаавам Лариса Идей-ооловна Монгуштуң бажыңыга төрөлдөп кире бээримге, чаавам: «Мону сонургап көрөм, чуржу» — дээш, уштуп эккелгеш, көргүзөргө, номчуп танышкаш, чырыкче үндүргөн болза дээн күзөл мени амыратпастай берген. Өгбелерим төөгүзүн бодумнун дыңнаан, билерим шаа-биле немең олургаш, бижип чорудуп олурарым бо.

вискээринге шаанда бист өгбелеривис Шыырап Бора-Уруг 6 ажы-төлдүг чорааннар-дыр. Кырган-эртем-сургуулдуг улуг дүңүдө Тывага келген «Алдрел» деп номну номчуучаңгыс ол турган дижир өртемчейже аъттанар му бодунуң кавайын кылып кээш, Сүт-Хөлдүн Дош деп черге орукшударын кижиге-дир. Амгы үеде өгбө чевээ турган черге салга чедип, сүзүктөп, мөгөй руур бис. Ол кырган-ача, ававыстың 6 ажы-төлү кым ол дээрге, Хоо, Агбаккай, Диинмей, Шынар-Саваа дан-оол деп өгбелеривис Олардан Чамаа бир, Кандийи, Хоо үш, Агбаккай билнар-Саваа беш-беш, а Диң хей 10 ажы-төлдүг болт.

Амгы үеде артып калган Диинмей кырган-ача, ажы-төлүндөн дамчып, салгалын уламчылаан Кырган-ачавыстың 10 ажы-төлү дээрге Ашак, Бүрбү, Домба, Суван, Ка, Сергей, Кашпык-оол, С, Дамба, Сергелең, Кенден-дир. Ашак-Уруг кырган-ача боду төл чаяап көрбээн. Хөдүмдө Кенденни олгудөмөй кылдыр өстүр азырап төрөлдөрдөндөн Семис дег уругну азырап алган.

Диинмей уруу Бүрбү Хоо 10 ажы-төлдүг Маадыр ие, ооң чиге адын адавас, о Аъттыг-Кадай дижир, экер-эрлерден дудак чок, хей сал чылгызын малдап чорааш харлыында мөчээң. Домба ажы-төлдүг, 80 харлыында «Тыва дустаан». Оон бичизии Суван ажы-төлдүг, үргүлчү шляпа чоруур боорга, суму чону «Тыва дустаан» деп адай берген. Кашпык-оол алышты 6-6 ажы-төлдүг. Сергей хол даа даргалап чораан, Кашпык-оол Ишкинге малчыннап турар Олардан бичизии Седен-Да 1942 чылда аныянда аара чок болган. Сергелең 4 уруг мал эмчизи турган. Шопа да Дагжавас дээр. Томаанның, ка хамаанчок чүве чугаалавас, чү айтырага харыылаар, чү хой тургуспас боорга, ынча адаан, 73 харлап чорааш болган. Алышкыларның хейме Кенден төл чок болган, бир о кысты азырап алган.

Дараазында ада-өгбелеривистиң салгалының бир адыр Диинмей өгбевистиң өөнүн иш Чанчываа кырган-ававысты кады төрээнериниң ажы-төл уламчылаан. Чанчываа кырган-ававыстың ада-иези Сарыт Чысын-Хөөй биле Чамбы Сандактың уруглары шупту кижиге чораан. Оларның аттары бо: Дой-оол, Байыр-оол, Дүңтү оол, Арыжык, Чанчываа, Төмөк, Көк, Дүүденмей, Орлан. Өгбелеривистиң ажы-төлү шупту 31 кижиге. Оларның уруглары уруглары бо хүннерде бист аравыста чурттап чоруур. Чө төрөл салгалдың ажы-төлү бо боттарың тыпчып, таныжып чугаалажырга, дыка солун боор чораан. Хүндүлүг номчукчу, «Тыва билбес — төөрээр, төрөл билбес — түрээр» дижир болгай. Салгалдарымыска ада-өгбелериниң агайында чылыг сактыышкыныны артырып каары-биле сол төөгүлери улаштыр кижилериниң силерни чаладым.

Арам МОЧАК-КАРА

Театр уран чүүлү

Юбилейи-биле

ТЫВА ТЕАТРНЫҢ «ДЫНЫН» ТУТКАН

Бо чылдың июль 14-те В.Ш. Көк-оол аттыг национал театрның кол режиссеру, Россияның алдарлыг артизи, Тываның улустуң артизи, Моол күрүнениң культуразының хүндүлүг ажилдакчызы Алексей Кара-оолович Ооржак 65 харлаан.

Улуг режиссер-биле чаа-ла ийи чыл ажалдап чоруур болзумза-даа, Алексей Кара-ооловичиниң арга-дуржулганын, бодалдарын, бурунгаар үзеп-көрүжүн билеп алган мен. Театрга бир дугаар келген хүнүмде мени ажилче үзүп алган даргам — театрның чогаал ээзиниң удуртукчузу Салим Монгуш: «Кол режиссерга кириптеэли, таныштырып ал» — дидир.

Хөгжүм-шии театрының кол режиссеру Алексей Кара-оолович Ооржактың адын студент чылдарымдан-на билер, сценага берген, тургускан шиилери-биле таныш болзумза, хол тутчуп, менди солчуп алаалар байтыгай, чанынче чоокшулап араан эвес, деидей хона берген мен. Россияның алдарлыг, Тываның улустуң артизи, сураглыг режиссер кижиниң ажилдар өрзүлгө кирери меңээ дыка улуг үзүлгө болган. Салим Сергеевичиниң ордан, корга-корга, кол режиссернуң эрзигинче кирип келгеш, стол кырында саазыннар номчуй каап, эмгелеп турар көк баштыг, шала шириин шыгыг кижини танып кагдым. Улаштыр экирет четтиккен-не чүвем — Виктор Карамовичиниң чуруу: көк кадак-биле эрзигин дөрүндө ханада чалап каан.

— Чаа редакторувус бо-дур, Кара-оол-оо, өвүр-Торгалыг чурттуг кижиге — деп, Салим Сергеевич чугаалаарга, кол режиссер мени: «Олур» — дидир.

— Шиин көргөн сен бе?

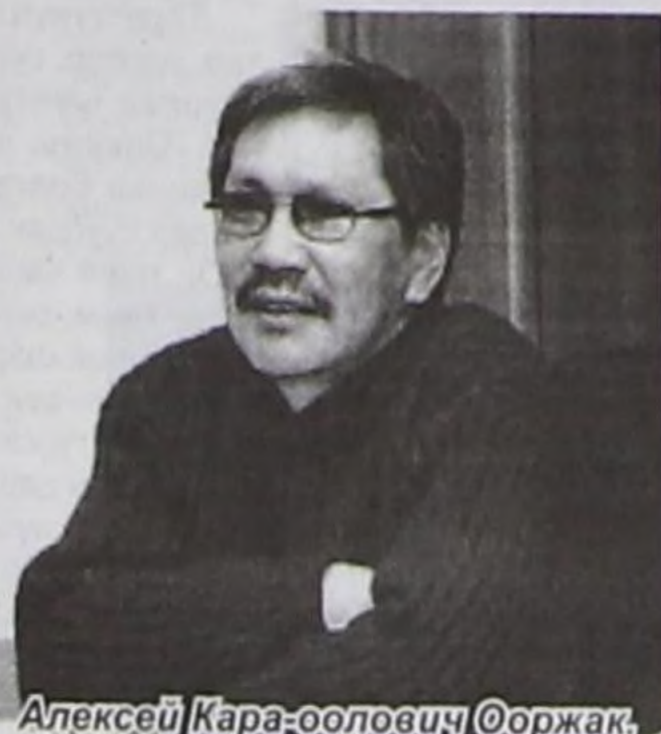
Бир дугаар айтырыг ол болган. Экиретимден харыылаар сөс тыппайн бирде Салимче көрүп, бирде Алексей Кара-ооловичке көрүп олургаш, дыка тыва шиилер көргенимни сактып келген шүрү дидимненип, элээн делгеренгей харылаан мен. Кол режиссернуң үнү апарып, шириин байдалы дораан дыга берген, элээн үр чугаалаштывыс. Ачуртумну сонургап, каяа ажалдап турганымны айтырып, ара-аразында «түм» деп чугааланырга, арным чазыгып келген.

Меңээ дораан-на чаа тургузуп тур-шииге сөзүглел шүүштүрүп хынаар ыл дагып каан. Ол дээрже Алексей Кара-ооловичиниң бижээни, Сюзан-

на Ооржактың тургусканы «Челээш биле Идегел» деп драма. Чаа ажалдың уг-шиин орта билбес кижиге кезек када пөрүктенип турумда, Алексей Кара-оолович Челээш хамның алгыжын шүлүктөй бижири сен диди. Ол хире бүзүрел көргүскенде дээш, дыка-ла кызып бижээш, көргүзеримге, аажок мактаан. Ук шиин көрүкчүлерниң сонургалын чаалап ап, чедишкенин болган.

Ооң соон дарый кол режиссер театрның 80 чылдаан оюнга уткуштур Тываның улустуң чогаалчызы Эдуард Мижиттиң бижээни «Көк дээрниң оглу» деп шиин тургузуп эгелээн. Төөгүлүг драманы тургузуп турда, улуг режиссер-биле кады ажалдаар аас-кежиктиг болган мен. Алексей Кара-ооловичиниң амыдыралчы болгаш чогаалчы дуржулганын, дылга, сөскө хумагалынын, шиин адалгае болгаш уткаже кичээнгей салырын, артистер-биле ажалдаар методиказын магадап ханмаан мен. Ол артистерни үргүлчү хайгаараар, оларның тускайлаң онзагайларын эки бил-лир болгаш, рольдар хуваалдазын далаш чок, кончук кичээнгейлиг шүлүк кылырын дораан эскерген мен. Кижиге бодаарга, кайы-бир рольга таарышпас артисти шилип алгаш, шиини тургузуп эскээрже, шииниң ову-хевирин албан-биле ол артистке би-жил каан ышкаш болурун көргөн мен.

«Ханума» деп ат-сураглыг шиини тыва сценага салырда, Алексей Кара-оолович меңээ шииге ажыглаар шүлүктөр би-жири сен деп онаалга берген. Кол утка-зын айтып бээрже, шорбачылап турдум. Эдер, хоюглаар чүүлдерин дыка таптыг чугаалап бээр, черле дорт шүгүмчүлөвөс, углап-баштап, сүмелеп, айтып берип ажалдаарыңа дыка-ла таарзынган мен. Калбак чогаалды шиинидерин база Алекс-сей Кара-ооловичиниң удуртукчузы-биле кылган мен. Борис Васильевтиң «Кымны силер, кырганнар?» деп тоожузу (тыва дылче очулгазы Салим Монгуштуу) ши-инидерде, мени кириштирип, ук мерге-жилге өөредип база бир сагыш-сеткилге дээштиг драманы тургускан. Шиини салып тура, мээң-биле сүмележирге, иштимде

Алексей Кара-оолович Ооржак

эпчосунуп-даа, өөрүп-даа турганымны дуржулгалыг режиссер база эскерип тур-ган чадаас.

Театржыткан концерттер кылып тур-гаш, Алексей Кара-оолович сценарий талазы-биле мээң башкыларым бирээзи болган. Сөөлгү коңга байырлалының, тыва дыл хүнүнүн, чаа чылдың байырлыг концерттерин кады эрттиргеш, эгээртин-мес улуг дуржулганын магадап ханмаан ийик мен.

Тываның улустуң артизи Надежда Куу-ларовна Наксылдың меңээ: «Дыка улуг школа эртип турар-дыр сен, Эрик. Алексей Кара-оолович дээрже профессор-дур» — дээн сөстөрүңе чүс хуу чөпшээржи чоруур мен.

А.Ооржактың бот-тускайлаң режиссу-разының мөгейкичелери кайы хөй деп чүлдү өске регионнарга гастрольдап чорааш, көргөш, дыңнааш, чоргаарланмас аргам чок болган. Театр критиги, алтай омактыг Светлана Тарбанакова Алекс-сей Кара-ооловичиниң дугайында улуг магадал болгаш ханы хүндүткел-биле чугаалааш, «Эгил, эжим, эгил!», «Лир Хаан», «Кара биле Седип», «Кым сен, Сүбедей-Маадыр», «Күлтегин» дээш оон-даа өске шиилер ам-даа караамда көстүп турар дээрже, шынап-ла, тыва театрның «дынын» төлөптиг дээн режиссер тудуп

алган, эзеңгизин хере төпкөн, бурунгаар чөлзип ора-дыр деп бодап олурган мен.

Казань хоорайга түрк дылдыг чоннарның «Науруз» деп делегей черге-лиг фестивалына чорувуста, ол-бо рес-публикалардан келген улустуң аразында Алексей Ооржакты айтырбас-ла кижиге чок. «Бир янзы тургускан «Лир Хааны» көргөш, «Степной Король» деп адап, магадап турган бис» — деп, «Науруз» фестивалының директорларының бирээ-зи, театр критиги Нияз Игламов чугаалап турду. Ол-ла Казаньга А. Ооржактың «Ханумазы» хамыкты кайгадып, соксаал чок адыш часкаашкыннарын чаалап ал-ган. Шиин төнүп каарга-даа, чон салбайн, часкаарга, бистиң артистер катап-катап мөгейип үнүп турганнар.

Бистиң театрның артистери, баштаар чери болгаш өске-даа ажалдакчылары кол режиссернуң мерген бодалдарын, арга-дуржулганын аажок үнелээр. Кандыг-даа айтырыгны шийтирилээрде, Алексей Кара-ооловичтен сүмө алыксаар. Ол дээрже коллективтиң кол режиссерга идегели, бүзүрели болгаш хүндүткели.

Алексей Кара-оолович анык кол-легаларыңа ада хамаарылгалыг болгаш үргүлчү чагып-сургап, номчутунарын-че, бодун доктаамал сайзырадырынче углап, деткип чоруур. Ол мээң чогаалчы өзүлдөмгө үнелеп четтинмес үлүүн киригеннерниң бирээзи. Бакка-сокка шорбачылаан шүлүктөрүмни номчааш, мээң чогаалчы кезээмни эрттирер деп саналды үндүргөш, театрның биче сце-назыңа мээң арным чазыктырып, коңга таныштырып, мени мээң номчукуларым-биле ужураштырган. Ол көжээ мээң хуу амыдыралымның болгаш чогаалчы намдарымның улуг байырлалы болган. Ол дээш Алексей Кара-ооловичке четтирге-нимни катап-катап илередиксээр мен.

Алексей Кара-ооловичиниң дугайында бижири болза, бүдүн ном хемчээли-даа чедишпес, ынчангаш солун арнын та-варыштыр Алексей Кара-ооловичке 65 харлаан ою-биле холбаштыр бүгү-ле экини күзеп, бодаан бодалдары боттанып, чаа-чаа шиилерни тургузуп, чоннуң культурулуг, эстетиктиг сайзыралыңа үлүүн ам-даа кирип, каң-кадык, сагыш-сеткили дүвүрел чок, чиик-сергек чоруурун йөрээвишаан, өг-бүлөзинге, чоок кижилеринге база чаа-гай күзээшкенин болгаш изиг байырны дамчыттым.

Эрик ДОНГАК,
В. Көк-оол национал театрның
чогаал редактору.

Тываның аалчызы

ТАЛАНТЫЗЫН БАРААЛГАТКАН

Август 17-ниң хүнүндө Татарстан-ның Галиасгар Камал аттыг күрүнө театрының чогаалчы коллек-тивин культура сайыдының бир-ги оралакчызы Виктор Чигжит база В.Ш. Көк-оол аттыг национал театрның кол режиссеру Алексей Ооржак биле директору Станислав Ириль Кызыл хоорайдан ырак эвесе-ге Элик тураскаалының чанынга аяк шайын сунуп, кадактар сөңнеп уткуп алганнар.

Татар театр Тывада барык-ла көжүп-тен деп болур. Ук театрның директору Фир Якулов, кол режиссеру Фарид Чантаев, Россия Федерациязының гаш Татар Республикасының улустуң эи Азгар Шакиров, РФ-тиң алдарлыг, рстаннның улустуң артизи Фирая Ак-ова, Татарстанның улустуң артистери ания Юкачева, Искандер Хайруллин, к Бариев, Люция Бикчантаева, Фа-а Сафина, Рамиль Вазиев, Илтузар аматгайев, Милуша Шайхутдинова и ниитизи-биле шупту 49 кижиге. Оон-да техниктиг албанының ажалдак-чы он ажыг кижиге бар.

Тыва театр июнь айда Татарстанга дап баргаш, уран-чечен шиилери-не татар чоннуң сонургалын чаалап-ларны өөрткөн. Аңаа хары кылдыр-р театр келген. Театрлар ара-аразын-алдажып, кады ажалдаар, арга-дур-а солчур чаңчылын үсдейн чорууру-нчүг.

Гамасгар Камал аттыг театр бо чылын 110 харлап турар, ынча чылдар иштинде Тывага чаңгыс-даа келбээн, бир-ле дугаар аалдап келгени бо.

Тыва көрүкчүлерге ийи шиини белет-кеп алган: Г. Камалдың «Банкрот» деп хөгжүмнүг шиини биле Туфан Миннулинниң «Мээң караам чырыткызы» деп комедия-зы. «Банкротту» шилип алган ужуру болза, ону бижээн сураглыг драматургтуң адын театр эдилеп чоруур. Туфан Миннулинниң «Мээң караам чырыткызы» деп хөгжүмнүг комедиязын, тыва чоннуң өске чоннардан ылгалып чоруур кандыг-ла-бир онзагай чаңчылы бар дээрзинге чигинмейн, ук шиини шилип алган. Шиини хөктүг, катты-рынчыг-даа болза, режиссер аңаа амгы-үениң аныктарының болгаш оларның бурунгу өгбелериниң аразында харыл-

зааны көргүзерин оралдашкан.

Татар театр тыва сценага 18-тиң хүнүндө «Мээң караам чырыткызы», а 19-та «Банкрот» деп шиини бараалгаткан.

«Мээң караам чырыткызы» деп шиини тургускандан бээр 22 чыл болуп турар. Чээрби чүс чылдың эгезинде татар шүлүк чогаалының үндезлекчизи Габдулла Тукай элээди оолга мегелеткен каржы шүлбүс дугайында «Шурале» деп тоол бижээн. А 1990 чылда Туфан Мин-нуллин «Шуралени» чаартыр кылгаш, шиини кылдыр тургускан. Ук шиини хөгжүм, танцы-сам-биле шиметтинген. Ооң кол утказы — кижиниң иштиги делегейин, сагыш-сеткилин, бүдүш-чаңын үнелээри чугула дээрзи.

«Банкрот» деп шиини хөктүг, каттырын-чыг. Ооң кол маадыры көвей акшазын чидирпекеш, солун кижиге болуп мегеленип, херек кырында четпээн акшазының түңүн дедир эгидип алыр дээш, үш-үдүрүм чүүлдер кылып турары көрүкчүлерге каттырынчыг болгаш аажок солун. Шиини

де чүглө татар өг-бүлениң таварышкан байдалын эвес, ол үеде ындыг хевирлиг аргалар-биле улус үнөп турган кижилер-ни шүгүмчүлөп турар.

Ийги шиини төнгөн соонда, культура сайыдының бирги оралакчызы Виктор Чигжит, национал театрының кол режис-серу А. Ооржак, директору С. Ириль татар театрның коллективинге улуу-биле өөрүп четтиргенин илередип, тыва театрның коллективиниң өмүнээзинден белек-сел-лээн сөңнээн.

Г. Камал аттыг күрүнө театрының кол режиссеру Фарид Бикчантаев: «Чылыг-чимчак уткуп алганыңар дээш, Тываның Чазаанга, Культура яамызыңа база театр ажалдакчыларыңа улуу-биле өөрүп четтиргенивис илередип, мөгейдивис! Татарстанга чеде бергеш, силер-биле эрттирген аас-кежиктиг хуннеривисти өөрүшкү-биле сактыр боор бис. Менди-чаагай!» — деп, байырлашты.

Эрес КОЛ, бистиң корр.
Авторнуң тырттырган чуруу.

Өңүктөрүнү уткааны.

«ШЫННЫҢ» почтазындан

Ак халаттыг
кижилерБУЯННЫҢ
ЭМЧИЛЕРИВИС

Чаа-Хөл кожуунда төп эмнелгениң иштиги, даштыкы дерилгези эки, эмчилер-биле хандыртынып четчеленген, ында дээди эртемниг эмчилер ажилдап турар. Бо эмнелгени бистиң чаңгыс чер-чурттуувус, улуг эмчи Андрей Межекей удуртуп турар.

Андрей Валерьевичиниң аажы-чаңы оожум, топтуг, бүдүштүг, кижилер-биле чугаалажып билир. Беш чыл бурунгаар бо эмнелге сандаргай турган. Эмчивис ажилдааш, кыска үеде материал-техниктиг баазанын чаартып, чаа үениң дериг-херекселдери-биле бичиилеп четчеленип турары чонга ажыктыг.

Эмнелге бажыңнарының иштиги-даштыкы дерилгелерин база чаагайжыдылганы улуг эмчи сестразы Саяна Балчый удуртуп турар. Олар огородту тарып, ногаажыдылганы кылып, чараш-чараш чечектерни олурткулаан. Оон аңгыда эмчи сестралары, санитаркалар кожуунда эрткен чылын ажитыңган чаа хүрээвистиң чанында база чечектерни олуртканы өөрүнчүг, олар эмнелгеден сугну лейкаларга узуп алгаш,

барып суггарып турарлар.

Андрей Валерьевич хирург мергежилдиг болгаш, кестирер аарыг улус кээрге, дүрген дуза чедирери-биле кезип эмнеп турар. Холу чымчак, «алдын холдуг» эмчи. Бо эмнелгеде элзэн үе ажилдаан, ажилыңга бердинген эмчилерге Аяна Дүвен, Римма Хеймер-ооловна, Надежда Борисовнаны адап болур. Бөдүүн, чазык, оожум-топтуг чараш эмчи сестралары Саяна Балчый, Урана Мажаа, Чойганмаа Халыын, Людмила Данзын, Виктория Сергеевна Хертек, диш эмчизи Юрий Туң-оол, рентгенолог Раиса Дамба, чиңнээр өрээлде фельдшер эмчи Зоя Межекей, масса-жист эмчи Шораан Кертик-оол, дүрген дуза чедирер черниң фельдшери Лидия Норбу, Алина Шойзан-оол, Омак Седен шуптузу ажилыңга бердинген, кызымак, харыысалгалыг улус.

Терапия сестразыңа ажилдап чораан хоочун Раиса Ховалыговна Кечилге улуу-биле четтиргеним илередир мен. 90 чылдарда дыка үр үеде аарып турумда, мээң ханым бажыышкынын доктаамал хынап, сыкыртып кээп турганың ачызында каң кадык чоруур мен.

Ак халаттыг эмчилерге, шупту буянныг эмчи ажилдакчыларыңа ажил-ижинге чедиш-киннерни, амыр-тайбыңны, кадыкшылды күзөдим.

Зоя МААДЫ,
хоочун башкы.
Чаа-Хөл кожуун.

Көдээ амыдырал

ӨСКЕН-ТӨРЭЭН
БУЛУҢУМ

Төрүттүнүп келген кижиге бүрүзү, дээрде куштар, даглар, суглар, арга-арыг болгаш хоорайсуурлар шупту тускай аттыг болурун билир бис. Оларны чайгаар бүткен онзагайы-биле угаанныг болгаш чогаадыкчы кижилер адаар.

Чедер суурдан ырак эвесте Суглуг-Даш деп тей бар. Ол тейге чашкы үемден бээр чеже катап четкен мен. Чеди, сес класстарга өөренип тургаш, оон чоогунга сизген-ширбиш кезип, аъттыг шаап турар үевисте безин оон адын чүге Суглуг-Даш деп адаарын билбес турган бис. Ол тейниң кырында паш ышкаш калбак дашта харның-даа, чаъстың-даа суу кезээде чыдар чүве. Мен миннип кээримге-ле, оон адын ынчаар адап турган.

Башкылап турган чылдарымда Суглуг-Дашче эге класстар өөреникчилери-биле, өөрүм-биле бо-ла баар турдум. Ол черниң ылап чаражын ынчан эскерген мен. Улуг пашта суг. Сугже көрүп турарга, ак-көк дээрде салгын-хат аайы-биле көжүп чоруур булуттар көрүнүктө дег көстүр. Ол суглуг даштын чанында диван ышкаш улуг даш база бар. Оон кудулдур көөрге, эриктерде хараачыгай, кара-баарзыктар дээш өске-даа куштар уялары дыка көвей. Тей кырында, ол чоок-кавыда хадыңнар, теректер, сөөскеннер үнүп турган. Хадыңнар чанынга туруп алгаш бараа-даарга, Чедерниң тараалаң шөлү, «Чедер» курорт, Чеди-Паш, Меңгилиг-Тей, чазаглыг орук кыдыында дэвискээрлеринде кукуруза, картошка болгаш тараа тараан шөлдер адышта чүве дег көстүр ийик. А амында чүү-даа чок... «Тиелелге» совхозу, алдар-аттыг «Чедер» курорт-даа чок. Ээнзиргей куу ховулар...

Ай-Чүрек хам дириг тургаш, өскен чериниң буурап дүшкенин билип, аңаа хамнар чыгыжы эрттирген. Ынчан ийи-үш-даа хонук чаъстап, диңмилеп турганын ам-даа сактыр мен. Бодавыже, хамнар аңаа хамнап турган хире. Ынчалза-даа-оон соонда чүү-даа бүтпээн, чүгле октаргай-ла хомудалын илередип, чайыктап, диңмилеп турганы-ла ол боор... Ам кан-

чап канчаар, эрткен үе эглип кээр эвес, үүлө Ынчалза-даа өгбелеривистиң кыпсып каан о даа өшпээн, амыдырал уламчылавышаан. К баскан изи чиде бээр, а кылган ижи эверербе кылган ажил – элеп читпес алдар» дээр-ле!

Бистиң улуг өгбевис Серен Арапаевич Күж 115 харлаан оюн демдеглээни – чедерж төөгүлүг хүн болбайн канчаар. Серен Арапаев уруг-дарыы-биле чаңгыс суурга ойнап өзүп, олар-биле кады өөренип, ажилдап-даа ч Солун-сеткүүл арыннарыңа өгбевистиң дот-дарын болгаш ажил-ижин удаа-дараа бижиг Ооң шолозын «комиссар» дээрши.

С. Күжүгет назы-хары улгаткыже чонун раан болуп келген кижиге. Суурнуң Күлтура о таңныылдап-даа турган. А кажан ол халажы совхозтун «кайгалдары» Күлтура бажыңыңче шаап кирип турар апарганнар. Ол чоруй баарга клубтун эвес, бүгү совхозтун байдалы ба бергенин оон соонда чугаалажыр турдувус.

Төөгүнүң балалбас арыннарын ажил н ораарга, шак-ла мындыг ат-алдарлыг кижил ракка көстүп кээр. Оларныкы чырык овор-хе ат-алдарын бистер чаш ажи-төлге үлгегер-болур кылдыр таныштырып арттырар ужурулу Мээң ачам база политиктиг репрессияга ышкаш, актыг черге «контр» диртип, он-он чы шийтирип чораан. Мен база, Серен Арапаев хей санныг ажи-төлү ышкаш, түрегелге тав өскен мен. Эрткен үени чектеп-даа канчаар, э ты ылгап билир апардым. С. Күжүгеттин ажи шупту, база-ла мен ышкаш, эртем-билигли аразында хүндүктелдиг, алдар-аттыг кижилер чурттап чорлар.

Орай-даа бол, өгбевистиң уруг-дары адазының чырык оворун бедик тудуп чо дээш чоргаарланмышаан, улуг уруу Тамара кады ойнап өскен болгаш, мындыг күзел төндүрүкседим:

Сезен харны харым дээр бе, Сереновна? Сезинмейн ам-даа үр-ле чуртта, чуртта! Аары-аржык сени оюп, чайлап чорзун, Ам-даа чүстү ажи боор сен. Бурган өршээ

Майя ДА
Кур-Чер

Төөгүвүс арыннары

УЛУГ-ТҮЛҮШ АЙМАКТЫҢ АТ-СУРАГЛЫҢ
АҢЧЫЛАРЫ

Мээң төрзэн адам Түлүш Дүрбүй Калзан огу 1908 чылда Чаа-Хөл кожуунун Чодураалыг-Алаакка төрүттүнген. Ол бүгү назынында аң-мең-биле амыдырап, Түлүш сумузунун алдарлыг аңчызы чораан.

Өгбелерим чурту – Кара-Талдың Хем-Алаактары, Чодураалыг-Алаак, Балыктыг-Сеп, Хүүле-Хемниң Улуг-Хемче кирген аксы, Дөң-Терек, Белдир-Кежи, эрги Шагаан-Арыг дужу. Адыр сугларлыг, соок-караларлыг, септерлиг, турум, терең эремерлиг, суг куштарының, кас-өдүрөктерниң, элик-хүлбүстүң, ас-кызының, кызыл дилгиниң, хем кундузунуң, морзуктарның турумчаан черлери-ле болгай. Ачам 10 хар чедип, боо ууптар аларгаш-ла, аңнап эгелзэн.

Тос оол алышкыларның ортуну, Төвүт-Моолга 25 чыл иштинде шажын эртемин өөрөнгөш келген эмчи-лама Улуг-Түлүш сумузунун Ак-Сал Чейзеңниң огу Семис-чагырыкчының бижээчизи, очулдурукчузу, чөвүлекчизи, эмчизи Түлүш сумузунун ызыгууртан бай уксаалыг Судуяң-Хелиңниң 7 оол, 1 кыс – 8 ажи-төлүнүн хеймери, мээң төрзэн адам Дүрбүй Түлүштөн дыңнаан төөгүмнү бижидим.

Судуяң-Хелиң төвүт, моол болгаш хей дылдарны билир. Бээзи ноянга чөвүлекчилеп, төре херзэнге киржи, Ак-Тал хүрээзинге башкылап чораан. Оон кол-ла дооскан эртеми – чонну эмнээр эмчи-лама. Аарып-аржаан, кемдеп-кергезен чон барык-ла бүгү Тывадан ону чалап келир деп Түлүш Шагдыржап акым чугаалап чораан. Ол хууда 3 ак өлгү, хөдөлдөрдүн кара өглери база бар турган. Ол 3 кадайлыг, шуптузундан ажит-төлдүг. Сөөлүндө эмчи-лама кырган-ачам Судуяң-Хелиң репрессияга таваржы берген. Ону өгө ыштап, отка дөгөп, суд чокка оон амы-тынын үзүп, шаажылаан. Хеймер агайы 2 оглун эдиртип алгаш, Чөөн-Хемчик кожуун-че көжүп чоруй барган, ол кыдат торгу-биле

додарлаан, кундус кежи тоннуг агай чүве деп ачам хөөрөп орап чораан.

Ачам Дүрбүй Түлүш тыва хем кундузун аңнап чораанын, оон онзагай шынарларын чугаалап берип чораан. Тыва ноян, дүжүметтерниң, агайларының, кара-байларның чаңылчаан хевин, бөрттерин хем кундузунуң кежинден кылып чораан. Кундус кежинден бөрт, тон даарап алгаш, 3 ада ажилдыр кедиптер чүве-дир. Дүгү саспарланмас, чылыг, быжыг, сорлуг шынарын ышкынмас онзагай кеш-тир. Оон кежин кыдат бүүзелерге садарга, өртээ улуг, ону лаң, мөңгүн акшага орнап, шынарлыг хей кыдат бараан-биле төлээр, киш кежи-биле деңежир, эң тергин, үнелиг кеш. Кундустун эди, чаа, үзү эм шынарлыг. Боост-аа аарыын, ижин хоочузун, өкпе-тыныш дамырларын эмнээр.

Россияда кундустар бар. Кундус улуг болгаш күштүг, деңгизи 35 кил чеде бээр. Кудуруу, даваннарында өдүрөктии дег, чакпазы-биле суг иштинге шымыр, эштир кылдыр чаяттыңган. Оон кежи диин, норка дег карарбас. Чай-кыш дивес, шынарлыг хевээр турар. Кундус 17 чыл хире чурттаар. Кежин суг-биле аштаарга, херлип, чырылбас, өл-шык эрттирбес, чылыг, чымчак. Тываның агаар-бойдузу эжикир болза, бо үнелиг, онзагай аңывыс өзүп көвүдээр барымдаазы бар.

ТАР-ның Чаззаа Чаа-Хөл кожуунун шылгараан аңчыларын бөлүк-бөлүү-биле Тожунун тайгаларынче диңнедип чорудуп турган. Кашпал аңчызы Сат Сундуп-Чаңгы-биле Дүрбүй Түлүш иелээ Тожуга 3 чыл улаштыр аңнап, диңнеп чорааннар. Тожу кокайларын капкалап, хайыракан аңнап, кыжын хирээнден аалдап шаанга кирген.

Бир катап олар өөрү-биле арга иштинге ыяш доорзунга улуг даг-иргек аалдааннар. Оозу хенертен үне халааш, алдырбайн бар чорда, Дүрбүй адып четтигипкен. Эртенинде

истеп чеде бээрге, бедик хаяда көрүп чыткан. Борбак бажынче адыптарга, 100 ажыг метр чалымдан чуглуп баткаш, улуг даш кырынга кээп дүшкен. Семис даг-иргектиң чаа үс кылдыр эсти берген болду дээр.

Дүрбүйнүң кады төрзэн акызы, ТАР-ның улуг мал эмчизи азырандыга баргаш, ады өскерлип, Монгуш Оссур Өлчей огу болган. Ак-Туруг суур үстүңгө Чайлаг-Алаакка Түлүш аймак малын чайлагладыр. Ол аалдарның шуптузун Дүрбүй аң эди-биле чөмгөрип, чааскаан-харылап чораан аңчы-дыр. Кады төрзэн акызы, Ак-Тал хүрээзиниң сөөлгү эргелекчизи, ТАР-ның мөгөзи Шомбул Кумзат-Хелиңниң ортун огу 90 хар чоокшулаан дириг бар. Шөмбүл Опаң-оол Чүлдүм оглун акызы Дүрбүй аңнап өөрөткөн. Оон соонда Опаң-оол мырыңай акызын ажа берген. Бо ийи алышкы колхоз-совхозтун төрүүр хоюн кадарып чорааш, хүндүлүг дыштанылгаже үнгөннер.

Аңнаашкын оларның амыдырал-чуртталгазының улуг чартыын элзээн. Опаң аңнаарда, хей оък албас кижиге-дир, ланчының 5 огу аңаа чедер. Бүгү назынында халас ок ыдып, чандыр-соора адып көрбээн. Одага өөрү боозунуң даажын дыңнааш-ла, ам чүгө чүктээр, ол-ла дижир. Маңнап бар чыткан аңны аъттың сыр маңы-биле аът кырындан халыда адып каар. Боо адарда, эргилбес, кайы-даа эктинге салгаш, кончуг дүрген адар. Чок-ла болза, аъттан дүжө халыырга, узун тону хөлбөш дээр, ора дүшкөш, үр шыгаавас, 350-400 метр ырак хемчээлге дораан дарс дээр. Чаа-Хөл кожуун Улуг-Хем кожуунга каттышкан турда, Улуг-Хемниң кожуун даргазы Буяндының хууда аңчызы турган. «Москвич-403» маркалыг машиназын аңаа Буянды дарга халаска белекке берген, акым ону 30 чыл мунган.

Түлүш аймактан Кашпалдың Херемеден 2 метр ажыг узун дурттуг Ховалыг Даваа, оон огу Даваа Орус-оол Ховалыг, оон улуг огу өрт шеринге офицер Даваа Роман Орус-оол огу, кызыгаар танныкы Түлүш Ак-кыс Шокар-Хүндү огу олар аңчы уксаа-ызыгуурмунуң кезик-чамдыызы-дыр.

Байыр-оол ШӨМБҮЛ,
Чаа-Хөл суур.

Ыядыңчыг-дыр

ОКТАЖЫПТАР
БИС БЕ, АКЫМ!

Мен чоокта чаа Тээл Кызылче чорук-херек а биле чорааш, чөгенчиг чү таварыштым. Ол мын болган.

Төпте киоскиден солун са алгаш, улуг-каралап номчул румда, чанымга 30-40 хар ишти аксы чыттыг эзирик кыс дун олуруп алгаш, амыр-менди чок: «Октажыптар бис бе, а менде 60 рубль бар» — деп ийин. Харызыңа «Менде с биле октажыр харыым-даа, ак даа чок, дуңмам» — дидим.

Ол ынчап, өрү-куду, бо шуушкан улус шалып о ра, бодунуң үези хире, эзен дыңзый берген эр кижиниң соон халаан. Чугаалашкан соонда, ч чөпшээрешкен хевирлиг, ол ки ки чедип алгаш чоруй барды.

Ону көрүп олургаш, дүүнү б ган таварылганы сактып келди Бир көрүптеримге, ийи эр херб тешкен турлар. Чоокшулап келт көөрүмге, ийи эр деп бодаан бирээзи кыс «мөгө» болду. «мөгелер» хүрешкен соонда, к кижиге адаанга барды, а эр ки кырында. Эзирик улус болду.

Баштай «эзеңги дыңзыды алыр дээш, «октажыпкан» соон эри-даа, кызы-даа чок, «мөгө» апаар. Улус-чон караа дивес, думчуда хербектешкен, чогуш ийи караа дедирленген, аксы-мур көвүктелген чоруур. Ыянчыг-ды дуңмаларым, тыва чоңунарың алдарын, ха-дуңмаңарның ары нүүрүн ынчаар хирге бораванар

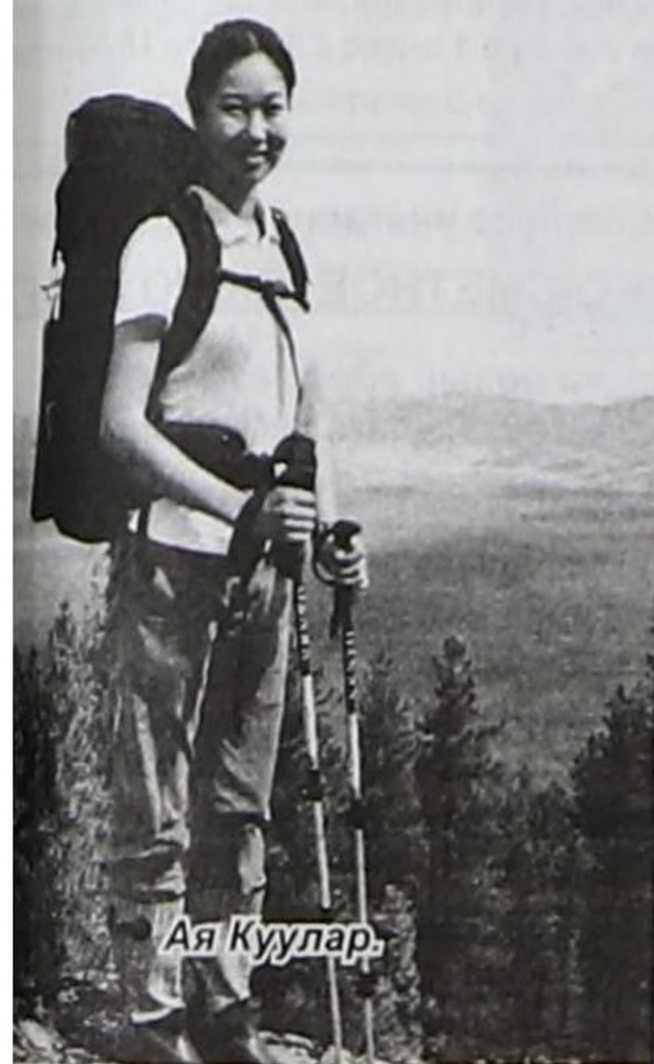
Санчы-оол САЛЧА
Тээли суу

Туристчи кокпалар-биле

КҮЗЕЛ-СОРУУ
КЫПТЫГЫП ЧОРУУР

Туризм спортунга хандыкшылдыг болгаш ук спортту республика иштинге сайырадыр дээн күзел-соруу кыптыгып чоруур аныяктар Юлия Монгуш биле Ая Кууларны база амгы үеде чүгле Тываның девискээринге эвес, Россияның аңгы-аңгы хоорайларында болгаш даштыкы чурттарже аян-чоруктар кылып, туристер-биле сырый холбаалыг ажилдап чоруур аныяк сайгарлыкчы, "Tuvan trip" (Тывага болгаш өске чурттарже аян-чорук) деп туристчи фирманың директору Семен Эренчинни силерге таныштырдымыс.

Олия Юрьевна Монгуш 1988 чылда ыл хоорайга төрүттүнген. Ол бичии ындан-на кажаа-херим кырлап, терек тарның будуктарындан халбактанып, ың кырынче үнер болгаш, бедик даглар шыыңга чедиксээр, орту черлериниң

Ая Куулар.

алын бедигээштен хараксаар, өскелерге илешлес дидим чүректиг, шиитпирлиг бүдүштүг болуп өзүп келген. ы үезинде Юлия ада-иези-биле таар каътта квартирага чурттап нар. Бир катап уругнуң эш-өөрү чуга туруп алгаш, Юлианы: үнүп кел, ойнаар бис!" — деп парга, ол соңгазындан хендирни хергеш, оон туттунуп бадып бар да, кожуп алган хендирлери не бээрге, үш дугаар каъттан дүжүп турган таварылгазы база ыңдыг чүрекир кижилер кыс эр хиндиктиг улус аразында ховар турган боор.

олазын дооскаш, Юлия ниң башкы институтунче п кирип алган. Институтту ан соонда, эртемниң аайы-раккы Каа-Хем суурнуң Көк-Тей ыыңга кезек үеде ажилдааш, мергежил мээңи эвес-тир деп илип каан. Оон ол Кызылдың ика болгаш эрге-хоойлу техникумунуң талазынче өөренип кирип алгаш, бо ук өөредилге черин дооспушаан, оон-өргөлештир "Чалым-хая үнер спорттун стору" деп мергежилди чедип алган.

ис-чараш байдус чурумалындан ханышыкын алып болгаш, Юлия пдап турар чылдарында Тываның кожуннарынче эш-өөрү-биле аян-арны кылып, онзагай черлерни эргий арааш, туризмге сонургалы ханылап, ырадыр дээн күзели улам күштөлгөн. тин республикавыс улуг-биче хемнер-тайга-таскыл, бедик-бедик даглар, сүвүр чалым-хаялар, арга-арыг-рззленген болгаш, туризмге хөлчөк чалыг. Ынчалза-даа өске регионнарда га, Тывада туризм спорту ыңдыг-ла аңгай эвес дээр болза, чазыг болбас ыңчангаш бодум хуумда, республикага ни сайырадып, оон-биле холбашкан ерек кылыксаар-дыр мен.

Амгы үеде элээди оолдар, уруглар-биле ажилдаар, оларны туруг-хаяларже үнеринге өөредир тускай херекселдерлиг спорт залы ажыдып алыр дээш белеткенип чоруп тур мен. Аныяктар болгаш спорт яамызындан деткимче дилеп, хуу бүдүрүлгемниң чогуур документилерин кириген мен. Бир эвес күзелим бүде бээр болза, улаштыр өөренип алгаш, чүгле залга эвес, бедик чалым-хаялар үнүп, аян-чоруктар организаастаар туристчи фирма ажыдып алыр күзелдиг мен" — деп, ол изиг күзелин илеретти.

Ая Демир-ооловна Куулар 1990 чылда Кызыл хоорайга төрүттүнген. Ол школазын дооскаш, Красноярскиниң тудуг институтунче өөренип кирип алгаш, аңаа өөренип тура, эгезинде ол чоок-кавының камгалалдыг черлеринге (заповедник) барып, оон чоорту ырак хоорайлар чедип, бедик даглар кыры үнүп, аян-чоруктар кылып чорза-чорза, бойдустан чайгаар бүткен чараш-каазын хөлчөк магадаар, туризм спортун аажок сонургаар болу берген. Ол тудуг институтунга өөренип тура, оон-биле чергелештир "Даглыг туризмниң болгаш туруг-хая үнер спорттун инструктору" мергежилди база доозуп алган.

Сургуулдап турар чылдарында Ая чайгы дыштанылгазында Тываже чанып келгеш, Мөңгүн-Тайганың бединче үнүп, эштери-биле кожуннарда аян-чорукчу кокпаларже бо-ла чоруур турган. Республикадан дашкаар ол Бурятияның эң-не бедик Мунку-Сардык (далай деңгелинде 3495 метр бедик) даанче үнүп, соңгу чүкте, Мурманск облазынга аян-чорук кылып, Краснодар крайның Анапа, Геленджик, Сочи хоорайларының чоогунда бедик-бедик дагларының шыпшыктарын теп, "Девятая рота", "Грозные ворота" деп кино-фильмнер тырттырып турган төөгүлүг черлерге барып чораан. Россияның девискээринде Аяның четпээн чери-даа, барбаан хоорайлары-даа чок деп болур. Чүгле Россия иштинге эвес, кожавыс Моол күрүнеже база аян-чоруктар кылып, ында Мос-Хархираа (далай деңгелинде 2974 метр бедик) дааның шыпшыгычче база үнүп чораан.

"Мурманск хоорайның чоогунда күрүнениң бойдус камгалалдыг чери "Кивач" запо-

Семен Эренчин.

веднигинче аян-чорук кылыр дээш чеде бээривиске, ында "А зори здесь тихие" деп кино-фильм тырттырып турган. Ынчангаш бисти ынаар кирибээн чүве. Ынчалза-даа ол чоок-кавының девискээринде хаялардан шургул баткан хемнерни чарашсынып көрүп, даглыг черлерде хей санныг хөлдерни эргий кезип, мага хандыр дыштанып алган бис. Амгы үеде Казахстанче, Кыргызстан Республикаже аян-чорук кылып, Грузияның болгаш Кавказтын бедик дагларының шыпшыгычче үнерин күзээр-дир мен.

Тываның девискээри, өске черлерге бодаарга, чеже-даа бичии болза, бойдус чурумалы-биле кайгамчык чараш, байлак оран-на болгай. Көвей санныг эмниг-домнуг аржааннарывысче ырак-узак черлерден аалчылар чыл санында кээп турарлар. Маңаа туризм спортун ам-даа улам сайырадыр болза, ырак хоорайлардан болгаш даштыкы чурттардан аян-чорукчулар аажок сонургаар кээр-дир ийин." — деп, ол чугаалады.

"Өске черлерге бодаарга, бистиң Тывада туризмниң сайыраңгай эвезиниң ужуру чүдөп ирги, Ая?" — дээн айтырымга ол: "Соңгаар хоорайларда демир-орук бар болгаш, ол чоок-кавы районнарже, ырак хоорайларже-даа чорууру, аай-дедир аргыжары эптиг болгаш орук-чирик өртээ дыка чиик. А бистиң Тывага кайы-бир кожунче үнүүшкүн азы аян-чорук кылыр дизе, ыяап-ла машина-техника хергелеттинер. Тайга-таскыл черлерде орук-чириктиң байдалы багай дээрзи билдингир. Оон кадында кывар-чаар материалдарның өртөк-үнези аар болгаш, хей чарыгдал үндүрер. Оон-на ужундан боор." — деп харыялады.

Юлия Монгуш.

Семен Эренчин 1989 чылда Кызыл хоорайга төрүттүнген. Ол бичии тургаш-ла өг-бүлөзи, дөргүл-төрели-биле ол-бо кожуннарже аян-чоруктар кылып, чай санында-ла аржааннарда барып дыштаныр турган. Оон ужундан Семен бойдука ханы хандыкшылдыг болуп өзүп келген. Элээди үезинде эш-өөрү-биле арга-арыгже селгүүстээринге, тайга-сыннар кезиинге аажок сонургалдыг болу берген.

Семен школазын дооскаш, Санкт-Петербургуң А.И. Герцен аттыг башкы университетинче өөренип кирип алган. Университетин дооскан соонда, Бий-Хем кожуннуң чагыргазынга, республиканың Хамааты камгалал болгаш Онза Байдалдар агентилелинге ажилдаан. А 2015 чылда эжи уругнуң саналы-биле хуу туристчи бүдүрүлгө ажыдып алыр дээш, хөдөлип эгелээн.

2016 чылдың февраль айда хуу туристчи фирмазын ажыдып алгаш, соңгаар хоорайлардан болгаш республиканың ол-бо кожуннарындан туристчи бөлүктөрнү эвилелдеп алгаш, Өндүмчө, Кызыл-Куйларже бирги аян-чоруун кылган. Оон соонда ол Россияның аңгы-аңгы хоорайларынга, Моол күрүнениң Улаангом, Улан-Баатор хоорайларынга чедип, Убса-Нуур аймактын девискээринде Успа-Хөлче аян-чоруктар кылган. Оон аңгыда Семен даштыкы чурттардан аалчыларны чалап, Тываның девискээринде ырак-чоок кожуннарже туристчи кокпаларны удаа-дараа организаастап турар.

Чоокта чаа, июль айның 14-16 хүннеринде, Семен аян-чорукчу эш-өөрү-биле Чеди-Хөл кожунда Танды-Уула сынының шыпшыгычче үнер "Танды-Уулаже үнүүшкүн" деп туристчи аян-чорукка идепкейлиг киришкен. Ол-ла айның төнчүзүнде он аягы туристтер-биле эвилелдежип алгаш, Тожу кожунда Ногаан-Хөл болгаш Азас хөлдеринче аян-чорукту кылганнар.

Аныяк сайгарлыкчылар ниитилелиниң кижигүнү Семен Эренчинниң Tuvan trip аттыг туристчи фирмасында ийи чолаачы болгаш ийи очулдурукчу ажилдап турар. Олар оон бодунуң эштери. Семенга хуу туристчи фирма ажыдарынга Аныяктар болгаш спорт яамызы улуг деткимчени каткан.

Амгы үеде Семен Көреядан, Кыдаттан болгаш Япониядан туристтерни Тываже чалап, олар-биле республиканың девискээринге солун аян-чоруктарны кылырын планнап турар.

Бойдустан чайгаар бүткен каас-чараш чурумалынга ханы хандыкшылдыг, оон-биле холбаалыг ажилдап чоруур аныяктарның үүлө-хөзээ чогул, күзелдери бүдүп-ле чоруур болзун ам деп йөрээп каалыңар!

Эрес КОЛ.

ТУРА-СОРУКТУГ
МАРИАННА!

Маадыр-оол Хо-ва-лыгның «Дагларым» деп номун садып алгаш, номчааш, аажок сонургап, үнелээн мен. Черле альпинизмни сонургаар кижжи мен.

Назы-харым улгады-даа берген болза, өөреникчилерим-биле Дөгээ дааның шыпшыгычче, артында-ла берт талазындан үнүп турдувус. Оон кырынче үне бээрге, чамдыкта хаттыг-да суг болза, дыка берге чүве. Ынчалза-даа чоок-кавының суурлары, ногаан бойдус көстүп кээрге, кайгамчыктыг-ла чараш болдур ийин! Ол база бистиң шаавыс-биле ут-тундурбас үнүүшкүнүвүс-тур. Өөреникчилерим ону бо-ла сактып чугаалай бээрлер.

Апрель айның эгизи чүве, Маадыр-оол Бартыштановичиге «Востокка» таваржы бердим. Ол Марианна Кыргысты үдеп турар болду. Марианна Кызыл-ооловнаны машинага олуртуп, үдепкеш, оон ажар бедии эң-не берге, канчаар-ла болду дээрзин дүвүрел-биле меңээ чугаалады. Оон ол чугаазы чер-ле сагыжымдан ыравайн чорду. Медээлерге үнер ирги бе деп үргүлчү-ле сонургап турдум.

Оон эрткен орук-чирииниң озалдыын, кислород чок чораанын, оруунга амы-тынын ышкыңан делегейниң тергиин альпинисттериниң мөчүлери чыткылаанын Марианна Кыргыстың дугайында чүлдү «Шын» солундан номчааш, коргунчуун билдим. Бистиң Марианнавыс делегейниң эң-не берге бедиктеринче үнгеш, бичии Тывазының, күчүлүг Россиязының ыдыктыг туктарын көдүрүп, саңын салгаш келген дээрге-ле ховар таварылга-дыр.

Кээргээчел, дузаарга ие сеткили-биле бодунуң ап чораан кислородун безин улуска берип чораан. Оон карааның чажы чаактарынга доңуп турган деп чүвени бодаарга, коргунчуун.

Аас-кежик халас келбес,

ол аар чүк-түр.

Он-он, чүс-чүс альпинистер

аразындан

Октаргайның эң-не бедик

шыпшыктарынче

Артында-ла ава кижжи

үнгөш келгөш,

Алдар-адың, тыва чонуң

алдаржыттың.

Сүлдөң бедик, сүзүүң күштүг,

Сүрлүг, доштуг меңгилерниң

Сиртиндиге үнгөш келдиң,

Сүмележир эжиң безин

аңаа турбаан.

Артыңарга алды

бедик турган болгай,

Адак сөөлгү бедииңерни

эртиңер.

Күзел күштүг, сорулганар

четкен силер,

Күрүнениң кызыл тугун

киискиттиңер.

Чеди бедик аштыңан,

Черивисти алдаржыттыңар.

Алдын-кыс САРЫГЛАР,

РФ-тин школаларының

алдарлыг ажилдакчызы.

Кызыл хоорай.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ
ИЗБИРАТЕЛЬНОЙ КОМИССИИ
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА

21.08.2017 г. № 10/55-7 г. Кызыл

О досрочном прекращении полномочий члена
территориальной избирательной комиссии
Барун-Хемчикского кожууна

В соответствии с подпунктом «г» пункта 8 статьи 29 Федерального закона «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации» Избирательная комиссия Республики Тыва постановляет:

1. Досрочно прекратить полномочия члена территориальной избирательной комиссии Барун-Хемчикского кожууна с правом решающего голоса Ондар Алимаа Сергеевны, 1970 года рождения, выдвинутой в состав комиссии по месту жительства.

2. Опубликовать настоящее постановление в газетах «Шын» и «Тувинская правда».

Председатель Избирательной комиссии
Республики Тыва О.В. Фортуна.
И.о. секретаря Избирательной комиссии
Республики Тыва А.Н. Лопсан.

СООБЩЕНИЕ

В связи с досрочным прекращением полномочий члена территориальной избирательной комиссии Барун-Хемчикского кожууна Избирательная комиссия Республики Тыва извещает политические партии, выдвинувшие списки кандидатов, допущенные к распределению депутатских мандатов в Государственной Думе Российской Федерации, Верховного Хурала (парламента) Республики Тыва, общественные объединения, Хурала представителей Барун-Хемчикского кожууна, непосредственно, избирателей по месту службы, работы, учебы, жительства о начале

приема предложений по назначению части состава территориальной избирательной комиссии Барун-Хемчикского (один член с правом решающего голоса) кожууна.

Предложения в состав территориальной избирательной комиссии Барун-Хемчикского кожууна можно внести в течение десяти дней со дня опубликования настоящего сообщения по адресу: 667000, Республика Тыва, город Кызыл, ул. Чульдума, дом 18. Избирательная комиссия Республики Тыва (каб. 210, тел. 8(39422) 2-10-09)

Избирательная комиссия
Республики Тыва.

ИЗВЕЩЕНИЕ О ПРОВЕДЕНИИ СОБРАНИЯ
О СОГЛАСОВАНИИ МЕСТОПОЛОЖЕНИЯ
ГРАНИЦЫ ЗЕМЕЛЬНОГО УЧАСТКА

Кадастровым инженером Сат Б.М., № аттестата 17-11-6 в отношении земельного участка с кадастровым № 17:02:0700042:2, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Барун-Хемчикский район, с. Кызыл-Мажалык, ул. Буян-Бадырды Ноян, д. 10, кв.3 выполняются кадастровые работы по уточнению местоположения границы земельного участка. Заказчиком кадастровых работ — Сарыглар Галина Кара-ооловна.

Собрание заинтересованных лиц по поводу согласования местоположения границы состоится по адресу: Республика Тыва, г. Кызыл, ул. Горная, дом 140 «а», кабинет 40, в 11.09.2017г.

10.00 ч. Ознакомиться с проектом межевого плана, обоснованные возражения по проекту межевания и требования о проведении согласования местоположения границ земельного участка на местности принимаются с 28.09.2017г. по 08.09.2017 г. по адресу: Республика Тыва, г. Кызыл, ул. Горная, дом 140 «а», кабинет 10.

Смежные земельные участки, с правообладателями которых требуется согласовать местоположение границ: 17:02:0700042:122 (Российская Федерация, Республика Тыва, Барун-Хемчикский район, с. Кызыл-Мажалык, ул. Буян-Бадырды Ноян, д. 10 кв.2.). При проведении согласования местоположения границ, при себе необходимо иметь документ, удостоверяющий личность, а также документы о правах на земельный участок.

ИЗВЕЩЕНИЕ О ПРОВЕДЕНИИ АУКЦИОНА

На основании постановления администрации муниципального района «Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва» № 192 17.08.2017 года, администрация муниципального района «Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва» (Организатор аукциона) объявляет аукционы на право заключения договора аренды земельного участка.

Форма торгов: аукцион

Дата проведения аукционов: 28 сентября 2017 г. Место проведения аукциона: Республика Тыва, Чаа-Хольский кожуун, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, д. 8. Предмет аукционов: право на заключение договора аренды земельного участка под строительство. Срок аренды — 20 лет

№ аукциона	Время аукциона	Местоположение земельного участка	Разрешенное использование земельного участка	Площадь, кв.м.	Кадастровый номер	Начальная цена, руб	Шаг аукциона, руб	Задаток, руб	Информация об технических условиях подключения объектов к сетям инженерно-технического обеспечения и размере платы за подключение объектов к сетям инженерно-технического обеспечения
1	10:00	Республика Тыва, Чаа-Хольский кожуун, с. Булун-Терек, ул. Кыргыс Шивит-оол, д. 2 «а»	Для индивидуального жилищного строительства	1500	17:14:0301011:204	3300	165	660	Технологическое присоединение объектов к сетям энергоснабжения возможно от электрических сетей ОАО «Энерго»

Параметры разрешенного строительства

Минимальный отступ от красной линии — 4 м;

Минимальный отступ от границ земельного участка — 6 м;

Порядок приема заявок на участие в аукционе: для участия в аукционе заинтересованному лицу необходимо подать Организатору аукциона заявку (лично или через своего представителя). Лицо, подающее заявку, обязано вместе с заявкой представить следующие документы:

1) копии документов, удостоверяющих личность (для физических лиц);

2) нотариально заверенные копии учредительных документов и строительства о государственной регистрации юридического лица, а также выписку из решения уполномоченного органа юридического лица о совершении сделки (если это необходимо в соответствии с учредительными документами претендента и законодательством государства, в котором зарегистрирован претендент) (для юридических лиц);

3) документы, подтверждающие внесение задатка.

Задаток должен быть перечислен на расчетный: р/с № 40101810900000010001 отделения НБ Республики Тыва г. Кызыла (Администрация муниципального района «Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва», л/с 03 123005360), ИНН 1715001332, КПП 171501001. БИК 049304001.

Задаток должен поступить на указанный счет не позднее 23 сентября 2017г. В случае не поступления задатка на расчетный счет в указанный срок претендент к участию в аукционе не допускается. Организатор торгов в течение 3-х банковских дней

со дня подписания протокола о результатах аукциона возвращает задаток участникам торгов, которые не выиграли их.

Заявки на участие в аукционе вместе с другими документами принимаются рабочим дням с 09.00 до 18.00 со дня опубликования настоящего информационного сообщения по адресу: Республика Тыва, Чаа-Хольский кожуун, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, д.8, каб.№27. Последний день приема заявок 23 сентября 2017г. Открытие аукциона состоится 28 сентября 2017 г. 15-00 часов по адресу: Республика Тыва, Чаа-Хольский кожуун, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, д.8, каб.№27. Рассмотрение заявок и документов претендентов, установления факта поступления претендентов задатков на основании выписки с соответствующего счета.

Осмотр земельного участка на местности проводится в каждую пятницу с 10 до 13.00 после выхода настоящего сообщения.

Официальный сайт, на котором размещено информационное сообщение: <http://torgi.gov.ru/> <http://chaa-hol.rtyva.ru/>

Решение об отмене в проведении аукциона может быть принято не позднее

за три дня до наступления даты его проведения.

Подведение итогов производится по окончании аукциона. Победителем признается тот участник, который предложит в ходе аукциона наиболее высокую цену

предмет аукциона. Условия и сроки платежа устанавливаются договором аренды земельного участка.

солунуң сайтызы: shyn.ru

электроннуң почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 11805 экз. Үндүрүлгөң тиражы: 393

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000, Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.С. Шююн — 2-01-35.
Кол редакторнун оралакчызын хулээлгезин кууседип турар — 2-17-91.
Секретарь В.М. Чактар — 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.Б. Оюн, А.А. Лагбы) — 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нийтилер-политиктиг (редактору Ш.М. Суван).
Экономика, улутпур болгаш кедээ ажыл-агый (редактору Д.С. Монгуш).
Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эрзеп, корр. Ш.Н. Ховалыг) — 2-17-94.
Культура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору А.Н. Соян, корр. Э.Н. Кол).
Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак).
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак.
Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр. счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл.

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгаарал талазы-биле
Федералдыг албаннун Тыва Республика
талазы-биле эргелели «Шын» солуну
2012 чылдың декабрь 3-те бурткээн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-
00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парлаан.
(Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарны
торпарының бодалдары редакцияның туруктуу
дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары бол-
еске-даа фактылары, дындагылары дээш автор-
боттары харылаар.

Чагыдылга индекс: хуу юкилерге — 11530.
организацияларга — 31730
Солун неделяда үш катал үнер.
Хемчээли 3 парпаар ама.
Номери парпаалгаже дужаганы:
график езуулар — 21.00, херек кырында — 18.00
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче дот-
тос.